

MIR dilemma del 1

Del 1 Introduktion

This event is supported by the European Community Programme for Employment and Social Solidarity – PROGRESS. The content of this event does not necessarily reflect the position of the European Commission.

Text: Fanny Davidsson

Grafisk formgivning: Typisk Form designbyrå

© Delegationen för Mänskliga Rättigheter i Sverige 2009

1. Introduktion

Välkommen till MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial som vänder sig till lärare och elever på högstadiet och gymnasiet. Med materialet vill vi väcka intresse för och diskussion kring mänskliga rättigheter.

Även om de flesta är tämligen överens om att mänskliga rättigheter är viktiga efterlevs de inte alltid i praktiken. Detta kan bero på flera saker. Ibland beror det på obetänksamhet, ibland beror det på att vi saknar tillräcklig kunskap om rättigheterna och ibland är det för att vi inte vet hur vi ska prioritera mellan de olika rättigheterna. Det är det sistnämnda scenariot som vi kallar för MR-dilemman. Det vill säga när två eller fler rättigheter krockar med varandra.

Det mest uppmärksammade och ett tydligt exempel under den senaste tiden är debatten kring Mohammedkarikatyrerna. Vad är viktigast i detta dilemma? Tidningarnas tryckfrihet eller muslimers rätt att inte bli kränkta på grund av sin religion? Ett annat exempel på ett MR-dilemma är frågan om religiös omskärelse av pojkar. Ska föräldrarnas rätt att uppfostra sina barn enligt den religion de tillhör gå före pojkens rätt att själva välja religion? Men MR-dilemman kan också uppstå kring samma rättighet. Vad är t.ex. viktigast, att ungdomar kommer in på arbetsmarknaden eller att de får lika lön som äldre arbetstagare?

Vår förhoppning är att eleverna efter diskussioner och övningar

ska ha fått en större förståelse kring komplexiteten av en konflikt mellan mänskliga rättigheter. Syftet med utbildningsmaterialet är att få eleverna att reflektera över sina egna åsikter kring mänskliga rättigheter. Det är svårt att i sådana här frågor utgå från någon annan än sig själv och det är ofta svårt att bryta sitt tankemönster. Förhoppningen är att vi genom dessa dilemman ska kunna hjälpa eleverna att göra detta. Vi hoppas att eleverna nästa gång de ställs inför en fråga som rör mänskliga rättigheter kommer tänka både en och två gånger innan de tar ställning. Att de efter att ha tagit del av övningarna i utbildningsmaterialet inte längre bara utgår från sina egna rättigheter utan också kan sätta dessa i relation till andras rättigheter. För att de mänskliga rättigheterna skall kunna efterlevas och tillförsäkras alla måste vi ha en ödmjuk inställning både till våra egna och andras rättigheter. Vi vill, kort sagt, förmedla det faktum att frågor kring mänskliga rättigheter inte alltid har självklara och enkla svar men att de för den saken skall inte heller är något man kan strunta i. Det finns inga klara svar på MR-dilemman och det ska det inte heller göra. Varje situation är unik och kräver sin alldeles speciella lösning

Med materialet vill vi att du som lärare ska få inspiration och stöd till att inkludera diskussioner kring mänskliga rättigheter i undervisningen. Vi vet att det kan kännas både svårt och lite läskigt att ta upp dessa frågor till diskussion med sina elever. Som lärare kan uppleva att man saknar både den bakgrundsinformation om mänskliga rättigheter som behövs och metoder för att hantera de diskus-

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

1. Introduktion

► sioner som uppstår. Vår ambition är därför att detta material ska underlätta för de som vill ta in de här frågorna i undervisningen.

Vår målsättning har varit att göra ett material om mänskliga rättigheter som kan användas i flertalet av skolämnena eftersom elever alla har olika sätt att lära sig på. Tidigare har dessa frågor oftast behandlats enbart inom de samhällsvetenskapliga ämnena vilket är synd då många elever valt bort dessa ämnen helt eller delvis och därmed går miste om viktiga diskussioner som berör alla.

Vi har valt att utforma MR-dilemman som ett elektroniskt material som finns att gratis ladda ner från Internet. På det sättet kan du som användare snabbt och enkelt få tillgång till materialet. Du kan välja att skriva ut materialet i sin helhet eller endast ett dilemma eller en övning.

Materialets texter är uppdelade i tre delar, *introduktion, fakta*

och inspirationstexter samt *övningar*. I introduktionen får du bakgrund och fakta om de mänskliga rättigheterna. Vad mänskliga rättigheter är, hur de har uppkommit och hur de regleras.

Introduktionen efterföljs av 7 stycken MR-dilemman. Varje dilemma innehåller en introduktion med fakta och inspirations-texterna. Dessa texter kan du som lärare välja att läsa igenom själv eller skriva ut och låta eleverna använda i skolarbetet. En del av texterna kopplas direkt till en övning.

Varje dilemma har ca tre övningar. Vår förhoppning är att du som lärare ska känna att övningarna är lätta att använda. Majoriteten av övningarna är bara för dig att läsa igenom och använda direkt! Mer information om övningarna och de metoder materialet bygger på finner du på sida 6 samt i övningsdelen som börjar på sidan 19.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

1. Introduktion

Undervisning om mänskliga rättigheter i skolan

Staten är skyldig att utbilda sina medborgare i mänskliga rättigheter. I den svenska läroplanen står det inskrivet att skolan ska arbeta med mänskliga rättigheter. I 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) står bland annat att:

”Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla”.

Samma målsättning för värdegrundsarbetet finns i 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94). Kursplaner för enskilda ämnen och skollagen uppmanar också till arbete med de mänskliga rättigheterna.

Skolan har en unik möjlighet att nå ut till många ungdomar med information och diskussioner om mänskliga rättigheter. Genom materialet vill vi ge läraren verktyg som behövs för att göra detta. Att behandla mänskliga rättigheter i undervisningen ska inte kännas som ytterligare en svår och tung uppgift för läraren utan istället något som på ett naturligt sätt kan ingå i den redan existerande undervisningen. För egentligen är det ju frågor som lärare handskas med varje dag. Elever som far illa hemma, kränkningar i klassrummet och svårigheter med att se till så att alla tar till sig undervisningen är alla exempel på situationer som handlar om våra mänskliga rättigheter. Vi hoppas att alla lärare oavsett vilket ämne man undervisar i får nytta av materialet och känner att det faktiskt är möjligt att diskutera MR-dilemman inte bara på samhällskunskapen utan även i historia, geografi, hemkunskap, språk eller vilket annat ämne som helst.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

1.2

1. Introduktion

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

1.3

Metoder

Nedan följer ett avsnitt om upplägget av materialet samt de metoder som används.

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER BERÖR ALLA SKOLÄMNEN

De mänskliga rättigheterna berör alla delar av våra liv. Allt från våra nära relationer, arbete och utbildning, andligt och kulturellt liv, hälsa och fritid, delaktighet i samhället och vårt behov av skydd och säkerhet m.m. Detta betyder att diskussioner om mänskliga rättigheter är relevanta inom alla skolämnen.

MR-dilemman är ett begränsat material som rör en speciell problematik kring mänskliga rättigheter, den då två eller flera rättigheter krockar med varandra. En del av övningarna går utmärkt att använda i undervisningen oavsett ämne medan andra är mer anpassade för specifika kurser/skolämnen. Barnarbete kan till exempel diskuteras inom historia, samhällskunskap eller hemkunskap. Miljö och konsumtionsmönster inom geografin. Läs-, jämförande- och skrivövningar inom språkundervisning och så vidare.

TRE NIVÅER AV ÖVNINGAR

Målsättningen med MR-dilemman är att ge lärare redskap att inkludera diskussioner kring mänskliga rättigheter i undervisningen. Vi har strävat efter att utforma övningarna på ett sätt som gör det enkelt för läraren att utan stora förberedelser använda materialets övningar i den ordinarie undervisningen. För att vägleda dig som lärare i valet av övningar har vi valt att markera övningarna utifrån tre nivåer.

NIVÅ 1: Enkla övningar som inte kräver några eller få förberedelser. Övningarna är lätta att integrera i den ordinarie undervisningen och går att genomföra under en lektion.

NIVÅ 2: Skiljer sig inte mycket från nivå 1, men kan kräva något mer förberedelser eller högre kunskapsnivå hos eleverna.

NIVÅ 3: Övningarna på nivå 3 är för den lärare som vill arbeta lite djupare med ämnet Mänskliga rättigheter. Här finner du exempelvis undersökande övningar som kräver flera lektioner i anspråk, dessa lämpar sig bra under exempelvis temaarbeten.

METODER

Varje dilemma i materialet efterföljs av ca tre övningar. Minst en av dessa övningar är en värderingsövning som är lätt att använda utan förberedelser eller förkunskaper. Vi använder oss av tre olika värderingsövningar; Heta stolen, Spektrum och Fyra hörn. Förutom värderingsövningarna finns det även två till tre andra övningar exempelvis en skrivövning, rollspel eller undersökande övningar. Nedan följer en beskrivning av metoderna, dess genomförande och när de lämpar sig bra.

VÄRDERINGSÖVNINGAR

Värderingsövningar används för att inleda diskussion och tankeutbyte. På ett strukturerat sätt förs samtal kring frågor som saknar givna svar. I värderingsövningar får deltagarna tillfälle att:

1. Introduktion

- Reflektera och ta ställning
- Uttrycka sina åsikter
- Motivera sina ståndpunkter
- Bli lyssnad till och att lyssna till andra
- Reflektera över och bearbeta attityder

LÄMPAR SIG;

- som inledning till temat Mänskliga rättigheter eller MR-dilemman
- som en kort övning för att få igång ett samtal kring värderingar och MR-dilemman i klassen

Värderingsövningarna kan således användas både av lärare som inte planerar att fördjupa sina elever i ämnet och av lärare som planerar att ha Mänskliga rättigheter som tema under en period.

För blyga personer eller grupper som är försiktiga är detta ett bra redskap för att få gruppen att börja diskutera. Genom att lyssna till olika alternativ samt att fysiskt markera sin åsikt har eleverna lättare att uttrycka varför de har valt en viss åsikt. Även om de inte lyckas uttrycka det till fullo så har de genom värderingsövningen i alla fall fått göra ett försök

För grupper där diskussionen redan är i full gång, kan värderingsövningarna vara ett sätt att strukturera diskussionerna och ge fler elever möjlighet att göra sin röst hörd. I värderingsövningen deltar alla elever i diskussionen, även om de inte pratar eftersom man markerar sin ställning genom tysta gester. För att alla deltagare ska få ut så mycket som möjligt av värderingsövningarna och diskussionerna är det viktigt att påpeka att alla åsikter är lika viktiga.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

TIDSÅTGÅNG:

Värderingsövningar kan ta allt mellan 5-60 minuter, beroende på hur många påståenden som används och hur stor gruppen är.

ATT LEDA VÄRDERINGSÖVNINGAR

Till att börja med är det viktigt att klargöra några saker för deltagarna:

- Det finns inga rätt eller fel
- Meningen är att visa att det finns olika åsikter
- Det är inte tillåtet att avbryta varandra
- Ingen är tvingad att prata eller motivera sin åsikt
- Det är ok att ändra åsikt under övningen

Som ledare är det viktigt att du tänker på att:

- Be om *enskilda* åsikter från deltagarna. Fråga specifika deltagare varför han/hon tycker på ett visst sätt.
- *Behandla allas åsikter lika*. Som ledare ska du inte kommentera respektive åsikt, så som; ”det var bra sagt” eller ”det var väl genom tänkt”.
- *Stoppa avbrytningar*. Om en deltagare avbryter en annan, var tydligt med att den personen får vänta på sin tur och att den personen får tillfälle att uttrycka sin åsikt, när väl dennes tur kommer.
- *Fördela ordet*. Se till att olika personer får tillfälle att prata. Uppmärksamma gärna blyga personer och hjälp dem till en chans att uttrycka sin åsikt, men kom ihåg det är frivilligt att prata, om någon verkligen inte vill, pressa inte.

1.3

1. Introduktion

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

1.3

► I materialet använder vi oss av tre olika värderingsövningar *Heta stolen*, *Spektrum* och *Fyrahörn*.

HETA STOLEN

Heta stolen är en övning med två svarsalternativ. Denna övning kan göras under tystnad. Meningen är att man ska lära sig att ta ställning, men man behöver inte nödvändigtvis motivera den. Övningen är bra i nya grupper där deltagarna är osäkra på varandra eller då man ska behandla känsliga ämnen. Genom heta stolen kan man lyfta fram olika åsikter utan att föra en diskussion (som många gånger kan mynna ut i en debatt där man istället för att söka förståelse argumenterar *emot* varandra). I heta stolen är alla åsikter lika värda och alla deltagare tar lika mycket plats.

Om eleverna ges möjlighet att motivera sina åsikter görs detta mellan varje påstående eller som en avslutande diskussion efter att man har tagit ställning till samtliga påståenden.

GENOMFÖRANDE

Deltagarna ska sitta på stolar i en rund ring (alternativt på sina platser i klassrummet. Betona i sådana fall att de på varje påstående ska titta sig omkring för att få en uppfattning om de övrigas åsikter).Handledaren ger olika påståenden. Deltagarna svarar genom att ställa sig upp för *Ja, jag håller med* och sitter kvar för *Nej, jag håller inte med*.

Variation: om du vill få till stånd mer rörelse kan du be deltagarna att man byter plats efter att ha svarat. Heta stolen är bra som "uppvärmning" eller för att ge ny energi.

Om du vill kan du även göra Heta stolen som en diskussionsövning. Du ger då eleverna möjlighet att motivera sitt svar emellan påståendena eller i en efterdiskussion.

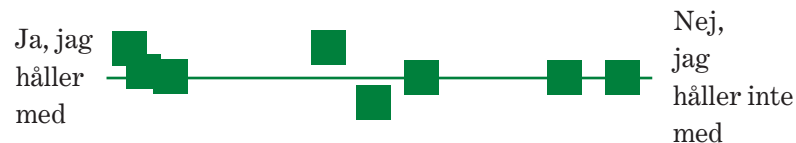
SPEKTRUM

I spektrumet använder man precis som i heta stolen påstående/frågor med två svarsalternativ. Till skillnad mot heta stolen kan man i spektrumet ställa sig vart man vill mellan "ja och nej" och på det sättet kan diskussionen bli mer nyanserad. Spektrum är en bra övning för att lyfta olika åsikter och träna deltagarna i att motivera sin åsikt.

GENOMFÖRANDE

Först bestämmer du som ledare var i rummet "Ja" finns och var "Nej" är. Till exempel kan du välja att placera ja och nej diagonalt i två motstående hörn av klassrummet.

Gruppledaren ger ett påstående. Deltagarna svarar genom att ställa sig någonstans på linjen i spektrumet av "Ja, jag håller med" hela vägen till "Nej jag håller verkligen inte med". Till skillnad från heta stolen kan man här alltså hålla med till viss del om ett påstående. Ge deltagarna möjlighet att motivera sin placering på spektrumet.

4-HÖRN

I fyra hörns övningen ges fyra olika svarsalternativ, tre som ges av ledaren och ett som är öppet för deltagarna att själva bestämma. I 4-hörnövnningen lyfts olika sätt att bemöta en frågeställning samt tränar deltagaren i att motivera sin åsikt.

1. Introduktion

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

1.3

GENOMFÖRANDE

Gruppledaren uttalar ett påstående eller ställer en fråga med tre på förhand färdiga svarsalternativ. Varje svar representerar ett hörn i rummet. Det fjärde hörnet ska alltid vara öppet för deltagarnas egna förslag, för dem som inte håller med om något av de tre alternativ som givits. Deltagarna visar på sin åsikt genom att ställa sig i det hörn där man känner sig mest hemma. Be deltagarna att motivera sitt val.

4-hörnsövningen är en bra övning för att träna deltagarna i att välja ett alternativ och att motivera sin åsikt. Genom att arbeta med mer än två alternativ kan man hjälpa deltagarna att börja tänka på ett speciellt ämne och skapa en egen åsikt kring det.

SKRIVÖVNINGAR

Frågorna om mänskliga rättigheter som krockar är komplexa och många gånger svåra att bemöta. Vi behöver kunskap om våra rättigheter men också förståelse om våra skyldigheter. Med materialet vill vi nå en ökad förståelse för komplexiteten. Vi vill också skapa ökad respekt för andra människor och grupper. För att uppnå detta behöver eleverna få möjlighet till reflektion. I diskussioner med andra elever är det lätt att det blir debatt istället för dialog. Man lägger mycket tid på att föra fram sin åsikt, men lite till att lyssna till andras argument och reflektera.

I skrivuppgifterna får eleverna möjlighet att reflektera kring dilemman. Under skrivprocessen finns möjligheter att väga olika argument och åsikter mot varandra. Eleverna uppmuntras till att motivera hur deras åsikter stämmer överens med mänskliga rättigheterna och förklara varför de prioriterar en rättighet framför en annan.

KNÄCK NÖTEN

I materialet ställs två eller flera rättigheter mot varandra. Detta trots att rättigheterna är odelbara, lika värda och universella, för det sker i det verkliga livet. Många gånger går det att hitta lösningar på dilemman som tillgodoser båda rättigheterna. För detta behövs kreativitet och nytänkande. ”Knäck nöten” är problemlösningsövningar som syftar till att uppmuntra eleverna till att tänka i ett vinna/vinna perspektiv där man utgår från individernas behov.

JAG OCH VÄRLDEN

Jag och världen är undersökande övningar där de mänskliga rättigheterna kopplas samman med elevernas vardagliga val som konsumenter och aktörer i en global värld. Övningarna vill belysa hur vårt beteende påverkar andra individer. Ibland kränker vi andras rättigheter utan att vara medvetna om det. Jag och världen syftar till att stärka eleverna som aktiva och medvetna medborgare. Övningen kräver längre tid än många av de andra övningarna i materialet och fungerar utmärkt att använda som grupparbeten.

ROLLSPEL

I rollspelen får eleverna möjlighet att sätta sig in i en annan persons tankesätt och förstå problematiken utifrån ett nytt perspektiv. Genom att utgå från tilldelade åsikter kan det vara lättare för eleverna att argumentera då man inte riskerar att dömas på grund av sin åsikt. Genom att ha förutbestämda åsikter garanteras olika perspektiv att komma upp i diskussionen.

1. Introduktion

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Symboler

DISKUSSIONSÖVNING

Syftet med övningen är att utifrån inspirationsmaterial om dilemman för en dialog i gruppen.

SPEKTRUM

Värderingsövning där eleven kan ta ställning till ett påstående på ett spektrum från ”ja” till ”nej”. Syftet med övningen är att lyfta fram olika åsikter, motivera sin ståndpunkt och lyssna till andra.

HETA STOLEN

Värderingsövning som kan utföras som en tyst övning eller som en diskussionsövning. Eleverna får ta svara ”ja” eller ”nej” på en fråga genom att sitta eller stå. Syftet med övningen är att få en uppfattning om hur gruppen ställer sig i olika MR-dilemman.

FYRA HÖRN

Värderingsövning med fyra olika svarsalternativ, tre av läraren givna och ett öppet alternativ. Övningen syftar till att lyfta fram olika åsikter, motivera sin ståndpunkt och lyssna till andra.

SKRIVÖVNING

I skrivövningen för eleven en diskussion kring ett MR-dilemma, olika argument förs fram utifrån inspi-

rationstexter och konventioner. Syftet med övningen är för eleverna att reflektera och argumentera i MR-frågor.

PROBLEMLÖSNING

I de problemlösande övningarna uppmuntras eleverna till att hitta lösningar på MR-dilemman där så många rättigheter som möjligt tillgodoses. Syftet med övningen är att se en konflikt ur olika perspektiv och hitta samarbetslösningar istället för konfrontation.

UNDERSÖKANDE ÖVNINGAR

I de undersökande övningarna får eleverna ta reda på fakta kring ett MR-dilemma. Syftet med övningen är att se kopplingen till vår vardag och individens roll i MR-dilemman.

ROLLSPEL

I rollspelsövningarna förs en diskussion utifrån givna roller och åsikter. Syftet med övningen är att lyfta fram olika perspektiv i en diskussion, att argumentera för en ståndpunkt samt att sätta sig in i någons annans situation och tankebanor.

1.4

MIR dilemma del 2

Del 2 Mänskliga rättigheter

This event is supported by the European Community Programme for Employment and Social Solidarity – PROGRESS. The content of this event does not necessarily reflect the position of the European Commission.

Text: Fanny Davidsson
Grafisk formgivning: Typisk Form designbyrå
© Delegationen för Mänskliga Rättigheter i Sverige 2009

2. Mänskliga rättigheter

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Inledning

De mänskliga rättigheterna är internationella överenskommelser mellan stater. Rättigheter ska garantera den enskilda individen friheter samt skydd från övergrepp. Rättigheterna är alltså knutna till individen, ensam eller tillsammans med andra. Det är staten, inklusive hela den offentliga sektorn så som exempelvis skola och socialtjänst, som har ansvar för att rättigheterna främjas och skyddas. Varje rättighet för individen är därför en skyldighet för staten. Staten ansvarar för att de mänskliga rättigheterna omsätts i praktiken. Det kan ske bland annat genom rättsväsendet, lagstiftning, undervisning och socialt stöd.

RÄTTIGHETERNA ÄR UNIVERSELLA, ODELBARA OCH SAMVERKANDE

De mänskliga rättigheterna är universella. Det innebär att de gäller för alla människor utan åtskillnad, oavsett land, kultur eller specifik situation. En av de viktigaste principerna vad det gäller de mänskliga rättigheterna är att samtliga rättigheter är lika viktiga. Under kalla kriget drogs en stark skiljelinje mellan stater som menade att de rättigheter som rör medborgerliga och politiska rättigheter var viktigast och de som tyckte att de rättigheter som rör ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter var det. Därför har man inom FN sedan dess varit tydlig med att understryka vikten av att se rättigheterna som ömsesidigt samverkande och odelbara delar av samma enhet.

RÄTTIGHETERNA KROCKAR

Eftersom de olika konventionerna har olika fokus eller en och samma konvention kan innehålla två rättigheter som har olika syften uppstår det ibland situationer då mänskliga rättigheter krockar med varandra.

I vissa fall regleras konflikterna genom lagstiftning och i domstol. Det kan till exempel handla om avgöranden från Europadomstolen eller mål om yttrandefrihet i svensk domstol. Av dessa fall är det dock vanskligt att försöka dra några generella slutsatser. De fall som avgörs är specifika och utgången i målet är beroende på omständigheter som råder i det precisa fallet.

I de flesta fall handlar det istället om att vi som individer måste ta ställning utifrån våra egna värderingar och uppfattningar. Situationer då mänskliga rättigheter krockar med varandra dyker ofta upp både i vårt yrkesliv och i det privata. Avgörandet är lika svårt i båda fall. Ibland uppstår konflikter med människor i vår närhet om dessa dilemman eftersom vi ofta värnar mer om de rättigheter vi själva har mest behov av, erfarenhet av eller bäst inlevelseförmåga i. Tanken med det här utbildningsmaterialet är att utveckla elevernas förmåga att se även andra personers rättigheter och sammanhang. Först när vi ser en situation ur flera perspektiv kan vi börja göra en bedömning om vilken rättighet som väger tyngst i det aktuella fallet.

2.1

2. Mänskliga rättigheter

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNAS TRE BEN

Man brukar prata om att de mänskliga rättigheterna står på tre ben; filosofi, juridik och politik. Nedan följer en kort beskrivning av dessa

FILOSOFI

Tankar kring våra rättigheter som människor, relationen mellan individ och stat, det mänskliga värdet och hur vi bör agera gentemot varandra har funnits inom religionen och filosofin under tusentals år. Den filosofiska och etiska aspekten av mänskliga rättigheter är fortfarande stark. Många gånger är det den här aspekten som ligger oss ”vanliga” människor närmast till hands, vilka värderingar vi har och hur vi ser på världen och våra medmänniskor. När vi pratar om MR-dilemman, eller krockar mellan olika rättigheter, kommer vi många gånger in på religiösa eller etiska argument om vilken rättighet som står över den andra eller hur man ska lösa konflikten.

JURIDIK

Förhållandet både mellan stat och individ och individer emellan regleras i lagtexter. De mänskliga rättigheterna är internationella lagtexter i form av förklaringar, deklARATIONER och konventioner. Juridiken är ett viktigt och starkt fundament inom mänskliga rättighetsområdet. Utan de juridiska dokumenten skulle det vara omöjligt att få sina rättigheter tillgodosedda genom en rättsprocess vilket för individen skulle ta udden av rättigheterna. Att de mänskliga rättigheterna finns reglerade i lagar, konventioner och

andra juridiska dokument ger frågorna en tyngd i såväl den politiska som den offentliga debatten. Det är svårt att bortse något som står skrivet i lag.

POLITIK

De mänskliga rättigheterna förhandlas fram och förvaltas av politiken. Det är staterna som, inom ramen för exempelvis FN, förhandlar fram och är ansvariga för att rättigheterna efterföljs. De mänskliga rättigheterna är också spelregler för det demokratiska systemet. Demokratiska fundament så som yttrandefrihet, föreningsfrihet och rätten att rösta i allmänna val är reglerade i MR-konventioner.

OLIKA TYPER AV RÄTTIGHETER

De mänskliga rättigheterna har olika karaktär. T.ex. kan man i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna hitta den här typen av rättigheter:

- De grundläggande friheterna, till exempel yttrandefrihet, religionsfrihet och mötesfrihet.
- Rättigheter till skydd mot övergrepp, till exempel förbud mot slaveri och tortyr, samt rätten att inte bli godtycklig frihetsberövad.
- Rättigheter för att tillgodose de grundläggande behoven av, till exempel rätten till en tillfredsställande levnadsstandard och rätten till utbildning.

2.1

2. Mänskliga rättigheter

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

2.2

De mänskliga rättigheternas historia

Diskussioner om mänskliga rättigheter har förts ända sedan antiken. Exempelvis ansåg Aristoteles att människan vid sidan av de stiftade lagarna har en inneboende känsla av rätt och fel och att individen därför skulle kunna vägra utföra order om de stred mot dennes moraliska övertygelse. Vidare fördes det på medeltiden filosofiska diskussioner kring mänskliga rättigheter och förhållandet mellan statens lagar och individens samvete.

Under 1600-talet återkom tanken om den så kallade naturrätten det vill säga att vi som människor har inneboende rättigheter i egenskap av människa. Locke menade att varje människa har rätt till sitt eget liv och sina åsikter. Här väcktes också tanken om att staten har i uppgift att förverkliga och skydda individens rättigheter. Locke är en av de största inspiratörerna till de kommande idéerna om frihet, jämlikhet och tolerans.

Under 1700-talet stiftades de första lagarna om mänskliga rättigheter. Till exempel antog man år 1776 tryckfrihetsförordningen i Sverige, som än idag utgör svensk grundlag. Den 4 juli 1776 antogs den amerikanska självständighetsförklaringen där man i inledningen skriver att alla människor är skapade lika och att man "av sin skapare" har fått vissa inneboende rättigheter, exempelvis rätten till liv och frihet

Som ett resultat av den franska revolutionen antog också den franska nationalförsamlingen 1789 en deklaration om de mänskliga och medborgerliga rättigheterna som bland annat tar upp

rätten till frihet, egendom, personlig säkerhet, åsikts- och yttrandefrihet, likhet inför lagen och rätten att anses oskyldig tills motsatsen bevisats.

Det internationella regelverk kring mänskliga rättigheter som vi har idag utvecklades framför allt efter andra världskriget. Erfarenheterna från kriget gjorde att det växte fram en uppfattning bland länderna i Förenta Nationerna att världssamfundet måste ta ett gemensamt ansvar för den enskilde individens rättigheter. FN är den viktigaste globala aktören när det gäller mänskliga rättigheter men det finns även regionala aktörer som spelar en viktig roll exempelvis Europa Rådet, Europeiska Unionen eller den Afrikanska Unionen (AU).

Den 10 december 1948 antog FN:s generalförsamling den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna. Förklaringen är ett unikt internationellt dokument som fastställer att alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Efter den allmänna förklaringen har fler rättighetsdokument utvecklats. Även om den allmänna förklaringen stadgar att alla människor har lika värde och rättigheter menar man att vissa grupper är extra utsatta och därför behöver ökat skydd. Det har därför tillkommit konventioner som exempelvis behandlar kvinnor, barns och personer med funktionsnedsättningar rättigheter.

2. Mänskliga rättigheter

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

2.2

EXEMPEL PÅ FN-DOKUMENT OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER:

- FN-stadgan, 1945
- FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, 1948
- Konventionen om förebyggande och bestraffning om brottet folkmord, 1948
- Konventionen om flyktingars rättsliga ställning, 1951
- Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering, 1965
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, 1966
- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, 1966
- Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor 1979
- Konventionen om tortyr och annan grym omänsklig eller förnedrande behandling, 1984
- Konventionen om barnets rättigheter, 1989
- Konventionen om rättigheter för personer med funktionshinder, 2006
- Konventionen om skydd för alla människor mot påtvingande försvinnanden, 2006

EXEMPEL PÅ REGIONALA DOKUMENT OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER:

- Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, 1950
- Europeiska sociala stadgan (reviderad), 1996
- Europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, 1987
- Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter, 1995
- Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, 1992
- Amerikanska konventionen om mänskliga rättigheter, 1969
- Afrikanska stadgan om mänskliga och folkens rättigheter, 1981

2. Mänskliga rättigheter

Regleringen av mänskliga rättigheter

De internationella dokumenten om mänskliga rättigheter är resultatet av förhandlingar mellan stater. Dokumenten har arbetats fram inom ramen för internationella organ, så som FN eller Europarådet.

Rättigheterna är nedskrivna i rekommendationer, förklaringar, deklarationer eller konventioner. Konventioner är, till skillnad från de andra, juridiskt bindande för de stater som har åtagit sig att följa dem (det vill säga de stater som har *ratificerat* konventionerna).

För att en stat ska bli bunden till en konvention börjar de med att underteckna för att sedan ratificera konventionen. Undertecknandet kan ses som ett godkännande av texten och en signal att landet förbereder ratifikation av konventionen. Genom ratifikationen förklarar sig staten bunden av konventionens innehåll. Detta görs i de flesta fall av regeringen efter beslut i landets parlament. I Sverige fattar riksdagen beslut om ratifikation.

INTERNATIONELLA FÖRPLIKTELSE I SVENSK RÄTT
Trots ratificering blir internationella överenskommelser inte automatiskt en del av svensk rätt. Avtalen som ingåtts av Sverige måste på något sätt införlivas med svensk rätt för att bli gällande inför svenska domstolar och myndigheter. De två vanligaste metoderna är *inkorporering* och *transformering*. Sverige använder sig huvudsakligen av *transformering*.

Inkorporering innebär att överenskommelsen antas som nationell lagstiftning och dess skrivelser och artiklar kan tillämpas direkt i landets domstolar. På området mänskliga rättigheter har man i Sverige inkorporerat den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheternas, ofta benämnd Europakonventionen. Diskussioner har förts om att även FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen, skall inkorporeras. Detta har dock inte skett.

Transformering innebär att artiklarna i ett avtal omarbetas till svensk författningstext. Till exempel har Barnkonventionens bestämmelser arbetats in på olika ställen i svensk lagstiftning t.ex. föräldrabalken, socialtjänstlagen och utlänningslagen.

Överensstämmelse bestämmelserna i en internationell konvention med gällande svensk lagstiftning krävs inte någon särskild transformering eller inkorporering. Så var fallet med FN-konventionerna om medborgerliga och politiska rättigheter och om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, som Sverige ratificerade 1975.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

2.3

2. Mänskliga rättigheter

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

2.3

► SKYDDET FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA I SVERIGE

Sverige har anslutit sig till de flesta konventioner om mänskliga rättigheter som har utarbetats inom FN och Europarådet¹.

I Sverige skyddas de mänskliga rättigheterna främst genom tre grundlagar; *regeringsformen*, *tryckfrihetsförordningen* och *yttrandefrihetsgrundlagen* samt *Europakonventionen*.

Den främsta kontrollen för att rättigheterna garanteras individen är de nationella domstolarna. I Sverige har vi därutöver Justitieombudsmannen som kontrollerar att myndigheten och deras tjänstemän främjar och inte bryter mot rättigheterna i sina verksamheter. Till ombudsmannen kan man som privatperson vända sig om man anser att staten har kränkt ens rättigheter.

Även andra myndigheter har vissa viktiga kontrollfunktioner för efterlevnaden av de mänskliga rättigheterna. Datainspektionen övervakar att behandlingen av personuppgifter inte medför otillbörligt intrång på den personliga integriteten. Länsstyrelserna utövar tillstånd över socialtjänsten och arbetsmiljöverket ser till att miljö- och arbetstidslagstiftning följs.

Även Europadomstolen, EG-domstolen och FN:s olika övervakningskommittéer har en viktig kontrollerande roll för Sverige.

---

¹ Förteckning över de konventioner som Sverige har undertecknat hittar du på regeringens webbplats om mänskliga rättigheter <http://www.manskligarattigheter.gov.se>

MIR dilemma del 3

Del 3 Övningar

This event is supported by the European Community Programme for Employment and Social Solidarity – PROGRESS. The content of this event does not necessarily reflect the position of the European Commission.

Text: Fanny Davidsson

Grafisk formgivning: Typisk Form designbyrå

© Delegationen för Mänskliga Rättigheter i Sverige 2009

1. Introduktion

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Symboler

DISKUSSIONSÖVNING

Syftet med övningen är att utifrån inspirationsmaterial om dilemman för en dialog i gruppen.

SPEKTRUM

Värderingsövning där eleven kan ta ställning till ett påstående på ett spektrum från ”ja” till ”nej”. Syftet med övningen är att lyfta fram olika åsikter, motivera sin ståndpunkt och lyssna till andra.

HETA STOLEN

Värderingsövning som kan utföras som en tyst övning eller som en diskussionsövning. Eleverna får ta svara ”ja” eller ”nej” på en fråga genom att sitta eller stå. Syftet med övningen är att få en uppfattning om hur gruppen ställer sig i olika MR-dilemman.

FYRA HÖRN

Värderingsövning med fyra olika svarsalternativ, tre av läraren givna och ett öppet alternativ. Övningen syftar till att lyfta fram olika åsikter, motivera sin ståndpunkt och lyssna till andra.

SKRIVÖVNING

I skrivövningen för eleven en diskussion kring ett MR-dilemma, olika argument förs fram utifrån inspi-

rationstexter och mänskliga rättighets konventioner. Syftet med övningen är för eleverna att reflektera och argumentera i MR-frågor.

PROBLEMLÖSNING

I de problemlösande övningarna uppmuntras eleverna till att hitta lösningar på MR-dilemman där så många rättigheter som möjligt tillgodoses. Syftet med övningen är att se en konflikt ifrån olika perspektiv och hitta samarbetslösningar istället för konfrontation.

UNDERSÖKANDE ÖVNINGAR

I de undersökande övningarna får eleverna ta reda på fakta kring ett MR-dilemma. Syftet med övningen är att se kopplingen till vår vardag och individens roll i MR-dilemman.

ROLLSPEL

I rollspelsövningarna förs en diskussion utifrån givna roller och åsikter. Syftet med övningen är att lyfta fram olika perspektiv i en diskussion, att argumentera för en ståndpunkt samt att sätta sig in i någons annans tankesätt.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *vad är viktigast?*

Detta är en allmän introduktionsövning för att bekanta sig med ämnet.

MR-dilemman handlar om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. En rättighet måste prioriteras framför den andra, antingen i våra val som individer och medmänniskor eller inom politiken, juridiken och så vidare. Samtidigt säker konventionerna om de mänskliga rättigheterna att alla rättigheter är lika mycket värde och att samtliga rättigheter utgör delar av en viktig helhet.

Övningen *Vad är viktigast?* syftar till att visualisera vad ett MR-dilemma är. Eleverna ska i dialog med varandra prioritera bland olika rättigheter, vad är viktigast?!

TID: 30–40 minuter

FÖRBEREDELSE: Kopiera och klipp till rättighetskorten så att varje grupp har en uppsättning.

1. Dela in klassen i grupper om 4–5 personer
2. Ge eleverna tid att läsa igenom rättighetskorten. Låt dem också diskutera dem en stund.

→ Kände de till alla rättigheterna?

→ Var det någon rättighet som förvånade dem?

3. De ska nu plocka bort fyra rättigheter. Alla i gruppen måste vara överens om vilka rättigheter som ska tas bort.

4. När gruppen är klara med den första prioriteringen skall de ta bort ytterligare fyra rättigheter. Även den här gången ska alla vara överens om vilka rättigheter som försvinner.

5. Utvärdera övning

→ Var det svårt att ta bort rättigheter?

→ Var det skillnad mellan den första och den andra omgången?

→ Kan de koppla övningen till verkligheten?

6. Betona att alla människor har rätt till samtliga mänskliga rättigheter. Rättigheterna är universella och odelbara. Förklara att i praktiken krockar dock rättigheter med varandra, då uppstår det MR-dilemman.

7. Fråga om eleverna kan komma på MR-dilemman i deras vardag.

3.1a

3. Övningar

RÄTTIGHETSKORT

Alla har rätt att skyddas från ingrepp i vårt privatliv. Exempelvis får ingen utomstående öppna min post.

Alla har rätt att inte utsättas för diskriminering av något slag.

Alla har rätt till ett arbete.

Barn får inte utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra barnets utbildning eller äventyra barnets hälsa eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling.

Alla har rätt till en god och hållbar miljö. T.ex. Tillgång till rent vatten, en ren närmiljö och tillgång till naturområden.

Alla har rätt till personlig säkerhet.

Alla ha rätt till åsiktsfrihet, yttrandefrihet, religionsfrihet och föreningsfrihet.

Alla har rätt bästa uppnåeliga till hälsa, både psykisk och fysiskt. Innebär t.ex. rätt till hälso- och sjukvård

Varje barn har rätt att bli hörd och uttrycka sina åsikter i frågor som berör dem och dess åsikter skall beaktas i beslut i förhållande till barnets ålder och mognad.

Alla har rätt till utveckling.

Alla människor har rätt till livet.

Alla ska ha rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor, vilket bland annat innebär en rimlig lön och lika lön för arbete av lika värde utan åtskillnad av något slag.

Barn skall skyddas mot alla former av psykiskt och fysiskt våld, skada eller övergrepp.

Alla har rätt till utbildning.

Alla har rätt till en tillfredsställande levnadsstandard. Det innebär bla. tillräckligt med mat och kläder samt en lämplig bostad.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.1b

3. Övningar

Övervakning

– Rätten till säkerhet mot rätten till integritet

*ARTIKEL 12 – FN:S ALLMÄNNA FÖRKLARING
OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA*

*Ingen får utsättas för godtyckligt ingripande i fråga om
privatliv, familj, hem eller korrespondens eller utsättas
för angrepp på heder och anseende.*

*ARTIKEL 3 – FN:S ALLMÄNNA FÖRKLARING OM
DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA*

Var och en har rätt till säkerhet.

Rätten till personlig säkerhet innebär att staten ska göra vad den kan för att garantera envar personlig säkerhet. Skyddet gäller oavsett om hotet kommer från staten själv eller annan part. För att garantera var och en personlig säkerhet krävs att staten arbetar förebyggande. Mycket av den skyddslagstiftning vi har, till exempel bilbälteslagen och livsmedelsförordningar men naturligtvis också stora delar av brottsbalken handlar i grunden om allas rätt till personlig säkerhet.

Rätten till integritet innebär att staten ska skydda sina medborgare mot ingrepp i privatlivet från såväl andra personer som från

staten själv. T.ex. ska man kunna skicka brev (fysiska såväl som elektroniska) utan att någon obehörig läser och att insamlandet av information från exempelvis datorer måste regleras i lagen. Övervakning, oavsett om det är elektroniskt, telefon, buggning eller inspelning av konversationer ska vara förbjudet.

Vi övervakas på många sätt i vår vardag, bland annat genom kameraövervakning. Under de senaste åren har användningen av kameraövervakning ökat markant. På gator och torg, i parker, på varuhus och på parkeringsplatser och i skolor blir vi filmade.

Vissa argumenterar att övervakning ökar säkerheten på allmänna platser medan andra anser att det i för stor grad kränker vår personliga integritet. I FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna har vi både rätt till personlig säkerhet och rätt att skyddas mot ingripande i vårt privatliv.

Var går gränsen för ingripande i vårt privatliv? Ska förbudet mot ingripande begränsas till att bara gälla hemmet eller ska det gälla även när vi t.ex. är ute på stan? Hur mycket skall våra friheter begränsas för att vi ska skyddas mot eventuella hot mot vår säkerhet? Blir samhället säkrare genom att alla misstänkliggörs?

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.2

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

FAKTA *kameraövervakning*

Användningen av övervakningskameror har ökat markant under senare år. År 1996 fanns knappt 5 000 tillstånd i landet. I början av år 2002 fanns omkring 6 100 tillstånd och 3 200 anmälningar.

Vidare har kameraövervakning i brottsförebyggande syfte störst möjlighet att bidra till att brottsligheten minskar när den används på strategiskt utvalda platser och som ett komplement när andra brottsförebyggande åtgärder inte fungerar.

Kameraövervakning har störst möjlighet att bidra till väsentliga brottsminskningar på platser där brottsligheten från början är hög. Ett exempel är Möllevångstorget i Malmö med hög brottslighet där antalet anmälda våldsbrott halverades när kameraövervakning infördes. I Stadsparken i Helsingborg var brottsligheten betydligt lägre redan från början och där syntes inte någon tydlig minskning av brotten, efter att kameraövervakning har införts.

Kameraövervakning verkar fungera bäst när det gäller att förhindra planerade brott, framför allt olika typer av egendomsbrott så som inbrott, stöld och skadegörelse, exempelvis inbrott i bilar. Man har dock sett att man får bäst resultat om man kompletterar kameraövervakningen med andra åtgärder, till exempel fler vakter.

När det gäller mer oplanerade brott, exempelvis våldsbrott som sker under alkoholpåverkan, har kameraövervakningens avskräckande effekt har mindre betydelse.

SÅ HÄR SÄGER LAGEN

Det finns två lagar som reglerar användningen av kameraövervakning: lagen om allmän kameraövervakning och personuppgiftslagen. Enligt lagen om allmän kameraövervakning krävs det tillstånd från länsstyrelsen för att få sätta upp en kamera som registrerar en plats dit allmänheten har tillträde.

På platser dit allmänheten inte har tillträde, som exempelvis i skolor, gäller personuppgiftslagen (PuL) om det är fråga om digital kameraövervakning med bildupptagningar av enskilda personer. Enligt PuL krävs inget tillstånd, däremot måste lagen följas och det kontrolleras av Datainspektionen.

Kameraövervakning på platser dit allmänheten har tillträde kräver som regel tillstånd hos länsstyrelsen. Undantaget är bland annat övervakning i post- och bankkontor och i butiker, där det under vissa förutsättningar räcker med en anmälan.

3.2

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Övervakning i skolan

De senaste åren har antalet övervakningskameror som monterats upp på svenska skolor ökat markant. I en undersökning genomförd av datainspektionen har 187 skolor svarat på en enkät om övervakning. 2005 svarade 8% av skolorna att de använde sig av kameraövervakning. 2008 svarade 20%, det vill säga var femte skola att de använder kameraövervakning. Detta betyder en ökning med 150%. Vissa skolor hade så många som 50–60 kameror uppsatta på skolan.

Många skolor, framförallt i storstadslänen, väljer att satsa allt mer av sin skolbudget på förebyggande säkerhetslösningar både för att förhindra våld och motverka skadegörelse.

Den 2 oktober 2008 underkände Datainspektionen kameraövervakningen på sju slumpvis utvalda skolor i Sverige. De menade att kameraövervakning av elever dagtid i skolan i många fall strider mot reglerna i personuppgiftslagen. Eleverna tillbringar en stor del av dagen i skolan. När de vistas i skolan deltar de både i undervisning och umgås med vänner. För många elever utgör skolan därför en plats där de lever såväl sina arbetsliv som sina privatliv. Vidare är ett stort antal av eleverna underåriga och behöver ett särskilt skydd för sin integritet eftersom de i allmänhet inte kan förväntas tillvarata sitt intresse av skydd för sin personliga integritet på samma sätt som vuxna.

Kameraövervakning inomhus får, ur integritetsskyddssynpunkt, anses som mer känslig än sådan som sker utomhus på allmänna platser eftersom det vanligtvis finns en större beredskap för att bli sedd och observerad utomhus på platser där allmänheten har tillträde, än på platser inomhus där allmänheten inte har tillträde. Datainspektionen menar att om man använde sig av samma övervakningsnivå på arbetsplatser som man idag gör i skolan skulle många reagera starkt.

Det är inte bara kameraövervakning som förekommer i skolorna. Den senaste trenden är att eleverna ska bära synlig legitimation på skolan. Vissa skolor använder passerkort för att komma in och ut ur byggnaderna där informationen om vilken elev som har kommit eller lämnat byggnaden registreras. På en del skolor behöver eleverna lämna fingeravtryck för att få ut sin tallrik i matsalen och så vidare.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Kränkning av den personliga integriteten

Personlig integritet är ett diffust begrepp och det kan vara svårt att få grepp om vad det egentligen betyder och att veta när den kränks. Det som känns bra för en person kan kännas kränkande för en annan. Datainspektionen som har i uppgift att säkra den enskilda individens integritet i samhället beskriver en kränkning av den personliga integriteten så här:

Det är inte möjligt att generellt slå fast vad som är en kränkning av den personliga integriteten; en bedömning måste göras i varje enskilt fall. Vad som är en kränkning ska inte bedömas schablonartat utifrån vilka uppgifter som behandlas; man måste också väga in i vilket sammanhang uppgifterna förekommer, för vilket syfte de behandlas, vilken spridning de har fått eller riskerar att få samt vad behandlingen kan leda till. Man bör också beakta att vad som kan vara en kränkning för en viss person eller i ett visst sammanhang inte behöver vara det för en annan person eller i ett annat sammanhang.

Några tumregler och exempel på vad som är kränkande och därför inte är tillåtet:

- Behandla inte *personuppgifter för otillbörliga syften, som förföljelse eller skandalisering*. Ett exempel är publicering på Internet av bilder på en före detta pojk- eller flickvän i eller utan badkläder eller rent personliga detaljer om dennes beteende. Ett annat exempel är spridning av uppgifter

om meningsmotståndare för att kunna angripa dem på grund av politisk uppfattning, sexuell läggning eller etniskt ursprung.

- *Samla inte utan godtagbara skäl en stor mängd uppgifter om en person*. En enskild person har rätt att kräva att ingen har en nästan fullständig kunskap om honom eller henne. Att utan något godtagbart ändamål samla en stor mängd uppgifter om en person måste därför ses som integritetskränkning. Som exempel kan nämnas en hyresvärd som av nyfikenhet iakttar en hyresgäst och samlar bilder och anteckningar i löpande text.
- *Rätta personuppgifter som visar sig vara felaktiga eller missvisande*. Det är oftast en kränkning av den registrerades personliga integritet om någon medvetet behandlar uppgifter om henne som är klart felaktiga eller missvisande.
- *Förtala eller förolämpa inte någon annan*. Spridning av personuppgifter som innebär förtal eller förolämpning är givetvis en kränkning av den personliga integriteten.
- *Bryt inte mot sekretess eller tystnadsplikt*. Spridning av personuppgifter som innebär brott mot bestämmelser om sekretess och tystnadsplikt är i de flesta fall en kränkning av den personliga integriteten

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR *om övervakning*

Spektrum

Syftet med övningen är att skapa diskussion och reflektion kring dilemman övervakning. Att lyfta så många perspektiv som möjligt.

FÖRBEREDELSE: Eventuell genomgång av dilemman övervakning.

TID: 10–20 minuter.

- Vad är viktigast: personlig säkerhet eller personlig integritet
- Kameraövervakning gör skolan säkrare
- Min rätt till personlig integritet begränsas genom kameraövervakning

Heta stolen

Syftet med övningen är att lyfta åsikter kring övervakning.

TID: 10 minuter, eventuell extra tid för efterdiskussion.

Det är en kränkning av min personliga integritet då jag blir filmad av en övervakningskamera

- I parken
- På gatan
- På discon och nattklubbar
- I köpcentret
- I provrummet
- På skolan
- I datasalen
- Skolkorridoren
- I skolentrén
- På skolgården

Övervakningskameror kan användas för att förhindra

- Skadegörelse eller inbrott
- Våldsbrott
- Konflikter på skolan

3.2a

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *vad tycker du?*

Mänskliga rättigheter kan ibland kännas teoretiskt och filosofiskt. Men för det mesta handlar den om konkreta exempel i vår vardag. Det är i praktiken rättigheter ibland krockar med varandra och det är då vi som individer som måste bestämma oss för vad vi tycker och hur vi prioriterar. Övningen syftar till att levandegöra krockar mellan rättigheter och få eleverna att tänka till var de står och hur de skulle handla i följande diskussioner. Exemplet kan användas som utgångspunkt i en diskussion eller som värderingsövningar.

TID: 15–40 minuter.

EXEMPEL 1

Du arbetar som rektor på en skola. Under det senaste året har skolan haft problem med återkommande skadegörelse i korridorerna. Även vissa stölder har skett i datasalarna.

Hur löser du problemet?

EXEMPEL 2

På väg hem från din träningslokal där du tränar på kvällarna måste du gå genom ett mörkt skogsparti. Du brukar känna dig nervös och ökar takten. Kommunen beslutar sig för att sätta upp övervakningskameror på platsen.

Känner du dig säkrare?

EXEMPEL 3

På din skola har man bestämt att eleverna ska få rösta om man vill behålla de övervakningskameror som filmar skolans entré, korridorer, datasalar och kafeteria. Du har tidigare inte vetat om att det fanns kameror förutom i entrén, och du har därför inte tänkt så mycket på frågan. Men nu har kamerorna diskuterats mycket. En av dina kompisar har tidigare fått sin mobiltelefon stulen i kafeterian och tycker därför att det är bra med övervakningskamerorna. En annan vän tycker att det är obehagligt att bli filmad utan att veta hur filmerna används och vem som tittar på dem.

Hur röstar du?

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *Steg för steg*

Övervakning och registrering av olika slag kan vara positivt då de kan få folk att känna sig tryggare i osäkra miljöer, de kan klara upp vissa brott och underlätta exempelvis vår kommunikation. Men övervakningen har även negativa sidor. Det är inte ovanligt att registreringar av olika slag missbrukas för att kategorisera eller diskriminera individer från vissa grupper.

Syftet med övningen är att få eleverna att reflektera kring övervakningens positiva och negativa konsekvenser och att argumentera kring dilemman utifrån olika perspektiv.

FÖRBEREDELSE: Eventuell genomgång och diskussion om övervakning. Skriv ut exemplet på nästa sida till eleverna.

TID: En lektion eller hemuppgift

INSTRUKTIONER TILL ELEVERNA:

Övervakning och registrering av olika slag kan vara positivt då de kan få folk att känna sig tryggare i osäkra miljöer, de kan klara upp vissa brott och underlätta exempelvis vår kommunikation. Men övervakningen har även negativa sidor. Det finns en risk att registreringar av olika slag missbrukas för att kategorisera eller diskriminera individer eller grupper.

Skriv ner positiva och negativa konsekvenser som du ser med övervakning. Krockar rätten till säkerhet med någon annan rättighet? Vilka grupper som kan utsättas för diskriminering förekommer i texten? Väg för- och nackdelar mot varandra utifrån ett mänskliga rättigheters perspektiv.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Steg för steg

Josef vaknar, äter frukost och gör sig i ordning för att gå till skolan. Han går till bussen. Då bussen kommer använder han sitt månadskort. Bussbolaget i stan har precis bytt system, man kan nu lagra all information om passagerarnas resande. Efter en del stök och skadegörelse på bussträckan finns det nu en kamera som filmar passagerarna.

På vägen från bussen till skolan går han över ett torg som kameraövervakas samt förbi en hotellentré som filmar Josef när han går förbi. I skolan finns det kameror vid entrén, i korridoren, i matsalen, i kaféet och i datarummen. Josef har håltimme och sätter sig i datarummet. Skolans dator registrerar vilka sidor varje elev går in på, ifall man skulle besöka ”olämpliga” sidor. Josef passar på att surfa runt och hitta information till sitt skolarbete, han googlar orden ”terrorism” och ”att bli självmordsbombare”.

Just den här månaden har skolan fokus på diskriminering. Efter skolan går Josef till biblioteket. På väg dit sneddar han genom parken där han filmas av en övervakningskamera. På biblioteket lånar han böcker om främlingsfientliga organisationer.

Klockan 18.00 har Josefs arbetsgrupp i skolan bokat in ett möte med RFSL, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande. De ska mötas på föreningens gayklubb. En kamera vid matbutiken bredvid filmar Josef när han går in.

På väg hem från studiebesöket tar han ut pengar i en bankomat. Han filmas av bankens övervakningskamera och banken registrerar att han tar ut pengar. Han går förbi videbutiken för att hyra en film om nationalistiska organisationer i Sverige som gruppen ska titta på under sitt arbetspass dagen efter. Videbutiken lagrar uppgifterna om vilken film Josef har hyrt.

På bussen hem lagras återigen Josefs reseinformation, där kommer man att se att han inte har följt sin dagliga rutin utan tagit bussen hem från ett annat ställe i stan än vad han brukar.

Väl hemma igen ringer han en kompis som bor i Pakistan. Kompisen föräldrar jobbar i en internationell organisation under två års tid. Josef har bestämt sig för att åka dit och hälsa på och har ringer nu för att klargöra de sista detaljerna innan han bokar sin flygresa. Telefonbolaget registrerar att han har ringt till Pakistan. Han går in på datorn och bokar en flygresa med Middle East Airlines, uppgifterna om Josefs köp registreras.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *knäck nöten*

Vissa tycker att kameraövervakningen är kränkande medan andra känner sig tryggare eller tycker att det är bra om den minskar exempelvis klotter och förstörelse.

Syftet med övningen är att hitta lösningar där en rättighet inte måste prioriteras över en annan utan där båda rättigheterna uppfylls.

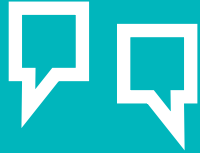
FÖRBEREDELSE: Genomgång av MR-dilemman övervakning.

TID: En lektion; introduktion 5 minuter, gruppdiskussion 15–20 minuter, presentation och gruppdiskussion 15 minuter.

GÖR SÅ HÄR:

- 1) Gå igenom behov/rädsla kartan.
  - 2) I mindre grupper ska eleverna skriva ner behov och rädslor som de tror att de som är för övervakning respektive de som är emot övervakning har.
  - 3) Låt grupperna redovisa de behov och rädslor de har kommit fram till.
  - 4) Utifrån de behov och rädslor låt grupperna brainstorma alternativa lösningar. De ska sträva efter lösningar där så många behov som möjligt uppfylls och där rädslorna undviks.
- Uppmärksamma eleverna på att i en brainstorm är det kvantitet inte kvalitet som är det viktiga! De ska därför komma fram till minst 10 potentiella lösningar.
- 5) Utifrån de lösningar de har ska de nu ta ut de tre bästa och de två galnaste idéerna de har.
  - 6) Av de fem kvarstående alternativen ska de nu ta ut det alternativ som de tror är mest genomförbart.
  - 7) Låt grupperna redovisa sin lösning på dilemman.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

	FÖR ÖVERVAKNING	MOT ÖVERVAKNING
Brainstorma behov		
Brainstorma rädslor		
Brainstorma möjliga lösningar (minst 10 st)		
Välj ut de två bästa lösningarna		
Välj ut de två lösningar som är mest genomförbara		
Slutgiltig lösning		

3.2e

3. Övningar

PANELDEBATT *om övervakning*

Vissa tycker att kameraövervakningen är kränkande medan andra känner sig tryggare eller tycker att det är bra om den minskar exempelvis klotter och förstörelse.

Syftet med övningen är att sätta sig in i någon annans tankesätt, att få fram olika åsikter i diskussionen.

FÖRBEREDELSE:

TID: En lektion; 10 minuters förberedelser och ca 30 minuters diskussion.

GÖR SÅ HÄR

- 1) Dela in klassen i grupper om åtta. Varje grupp ska utföra varsitt rollspel.
- 2) Grupperna ska sitta runt ett bord där alla kan se varandra.
- 3) Förklara övningen och dela ut rollkortet.
- 4) Ge eleverna 5 minuter till att läsa igenom sina rollkort.
- 5) Förklara att de ska representera den åsikten som står på deras kort. Rättighetsguiderna kan påminna de övriga om vad de mänskliga rättigheterna säger.
- 6) Förklara att det är viktigt att alla kommer till tals och att man lyssnar och försöker förstå varandra.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.2f

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.2f

RÄTTIGHETSGUIDE TILL SÄKERHET

Var och en har rätt till personlig säkerhet.

Artikel 3 – FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna

Rätten till personlig säkerhet innebär att staten ska göra vad den kan för att garantera envar personlig säkerhet. Skyddet gäller oavsett om hotet kommer från staten själv eller annan part. För att garantera var och en personlig säkerhet krävs att staten arbetar förebyggande. Mycket av den skyddslagstiftning vi har, till exempel bilbälteslagen och livsmedelsförordningar men naturligtvis också stora delar av brottsbalken handlar i grunden om allas rätt till personlig säkerhet.

JAG KÄNNER MIG SÄKRARE MED KAMEROR

Kamerorna gör att jag känner mig trygg. Om någonting skulle hända i skolan vet jag att man efteråt kan bevisa att det har hänt och vem som har gjort det.

DET ÄR BRA MED ÖVERVAKNING OM DET MINSKAR SKAdegörelsen

Jag tycker att det är bra med övervakning om det minskar skadegörelsen på skolan.

RÄTTIGHETSGUIDE TILL INTEGRITET

Rätten till integritet innebär att staten ska skydda sina medborgare mot ingrepp från privatpersoner såväl som statliga myndigheter och från staten själv. Exempel på detta är att man ska kunna skicka brev (fysiska såväl som elektroniska) utan att någon obehörig läser dem eller att insamlandet av information från exempelvis datorer måste regleras i lagen. Övervakning, oavsett om det är elektroniskt, telefon, buggning eller inspelning av konversationer ska vara förbjudet.

JAG KÄNNER MIG IAKTTAGEN OCH KRÄNKT

Jag tycker att det är fel med övervakningskameror i skolan. Jag känner mig iakttagen och kränkt. Det känns om man har gjort något även fast man inte har det. Man vet inte riktigt hur filmerna används.

JAG BEGRÄNSAR MITT BETEENDE I SKOLAN

Det känns som att någon tittar på mig hela tiden. Jag tänker på vad jag säger och gör. Det stör mig. Jag kan också känna mig orolig för att gå på toaletten, tänk om det sitter en kamera där.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.2f

FAKTA TALAR FÖR KAMERAÖVERVAKNING

Studier visar att kameraövervakning fungerar bra för att förhindra planerade brott, framför allt olika typer av egendomsbrott som inbrott, stöld och skadegörelse, exempelvis inbrott i bilar (bäst blir resultatet om man gör det i kombination med exempelvis vakter).

I internationella studier kan man se att kameraövervakning har lett till en liten men signifikant (16%) minskning av brottsligheten i de områden man har undersökt jämfört med kontrollområdena.

På parkeringsplatser minskade brotten med 51% (detta höjer den totala minskningen).

I kollektivtrafiken minskade brotten med 23%.

I centrumområden och i hyresområden minskade antal brott med 7%, en liten minskning.

Man tror att kameraövervakningen på parkeringsplatser var mest framgångsrikt då det var genomtänkt hur den skulle användas. Förutom kameraövervakning hade man på alla försöksplatserna också bättre belysning och området inhägnades och säkerhetspersonal anställdes. Kamerorna hade också stor räckvidd.

Man kan dra parallellen till skolor och se att kameror är mest effektivt för att förhindra stölder och skadegörelse.

FAKTA TALAR EMOT KAMERAÖVERVAKNING

Kamerorna hjälper inte till vad det gäller brott som innebär skada på en människa. Exempelvis om någon blir misshandlad i skolan så kan man se på övervakningskamerorna att det har hänt och vem som har gjort det, men skadan är ju redan gjord.

I internationella studier kan man se att kameraövervakning har lett till en liten men signifikant (16 %) minskning av brottsligheten i de områden man har undersökt jämfört med kontrollområdena.

På parkeringsplatser minskade brotten med 51% (detta höjer den totala minskningen).

I kollektivtrafiken minskade brotten med 23%.

I centrumområden och i hyresområden minskade antal brott med endast 7%.

Man tror att kameraövervakningen på parkeringsplatser var mest framgångsrikt då det var genomtänkt hur den skulle användas. Förutom kameraövervakning hade man på alla försöksplatserna också bättre belysning och området inhägnades och säkerhetspersonal anställdes. Kamerorna hade också stor räckvidd.

Man kan dra parallellen till skolor där det är viktigt att komplettera kameror med mer personal i korridorerna och arbeta med attityder och relationer mellan elever och lärare.

3. Övningar

Yttrandefrihet

– *Våra grundläggande rättigheter mot rätten att inte bli diskriminerad*

FN:S ALLMÄNNA FÖRKLARING OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA.

Alla ha rätt till åsiktsfrihet, yttrandefrihet, religionsfrihet och föreningsfrihet.

FN:S ALLMÄNNA FÖRKLARING OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

Alla har rätt att inte utsättas för diskriminering av något slag på grund av kön, religion eller hudfärg.

FN:S KONVENTIONEN OM AVSKAFFANDET AV ALL FROM AV RASDISKRIMINERING.

Staten förbinder sig att inte verka för, försvara eller stödja rasdiskriminering från personers eller organisationers sida. . . . Staten skall ogiltigförklara och förbjuda organisationer och organiserad propaganda som främjar och uppmanar till rasdiskriminering.

I grova drag kan man säga att de mänskliga rättigheterna innehåller tre typer av rättigheter, de grundläggande friheterna som tillåter oliktankande och ger oss möjlighet att delta i det demokratiska samhället, skydd mot olika former av övergrepp, där skyddet mot diskriminering är centralt och rätten att få våra grundläggande behov så som en tillfredsställande levnadsstandard och utbildning. Här följer ett kapitel där vi på olika sätt belyser dessa rättigheter och situationer då de kan komma i konflikt med varandra.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.3

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.3

RÄTTEN ATT INTE BLI DISKRIMINERAD

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Staten ska därför garantera att alla åtnjuter de mänskliga rättigheterna utan åtskillnad av något slag. I Sverige har denna rättighet främst kommit till uttryck genom diskrimineringslagstiftningen. Den svenska diskrimineringslagstiftningen omfattar sju diskrimineringsgrunder, kön, sexuell läggning, etniskt ursprung, religion, funktionshinder, könsöverskridande identitet/uttryck samt i vissa delar ålder³. Diskrimineringsförbudet innefattar i den svenska rättsordningen två fenomen, särbehandling samt trakassering och kränkningar.

SÄRBEHANDLING

För det första är det förbjudet att diskriminera en person på grund av någon av diskrimineringsgrunderna. Diskriminering innebär att man behandlar en person annorlunda utan att det finns någon saklig motivering (så kallad otillbörlig särbehandling). Till exempel så är det okej för en rollbesättare till en teaterpjäs att enbart överväga/anställa manliga skådespelare till en manlig roll eftersom det finns sakliga skäl till detta. Däremot är det inte okej att exempelvis bara överväga/anställa manliga sökanden till en chefstjänst för att man på företaget anser att ”män i allmänhet har bättre ledaregenskaper”.

TRAKASSERING OCH KRÄNKNINGAR

För det andra är det förbjudet att trakassera en person på grund av någon av diskrimineringsgrunderna. Med trakasserier avses ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med någon av grunderna. Det spelar ingen roll vad som avsågs med uppträdandet utan det är effekten som är det väsentliga. Om en person har känt sig kränkt av uppträdandet behöver det alltså inte funnits någon avsikt att kränka personen i fråga

³ Lag 2008:567, <http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2008:567>

för att det ska vara fråga om trakasserier. 2006 infördes, utöver den diskrimineringslagstiftning som redan fanns, en ny lag som särskilt förbjuder diskriminering eller kränkande behandling i skolan⁴. Denna lag omfattar även annan typ av kränkande behandling. För att ett beteende skall räknas som kränkande behöver det alltså enligt denna lag *inte* finnas något samband till diskrimineringsgrunderna. Avsikten är att motverka mobbing av alla slag.

DE GRUNDLÄGGANDE FRIHETERNA

De grundläggande friheterna är många gånger det vi först tänker på då vi föreställer oss ett demokratiskt samhälle. Rätten att inneha och uttrycka olika åsikter, att tillhöra eller inte tillhöra en religion, att bilda föreningar och partier samt att rösta i allmänna val är förutsättningar för ett öppet och fritt samhälle.

Dessa rättigheter är viktiga för att vi ska känna oss som unika individer med olika bakgrund, intressen och åsikter men som alla har lika värde och möjlighet att delta i de beslut som fattas i samhället.

ÅSIKTSFRIHET OCH RELIGIONSFRIHETEN

Varje människa har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet. Tanke och samvetsfriheten, som ofta benämns som *åsiktsfrihet*, innefattar att vi får tänka och tro på vad vi vill, utan inskränkningar.

Religionsfriheten innefattar frihet att tillhöra, byta eller välja att inte tro på en religion. Religionsfriheten ger dig rätt att ensam eller i gemenskap med andra offentligt eller privat utöva och ge uttryck för din religion eller tro genom undervisning, gudstjänst och iakttagande av religiösa sedvänjor. Till religiösa sedvänjor räknar man exempelvis matvanor, klädsel och högtider.

⁴ Lag 2006:67, http://www.do.se/t/Page___418.aspx

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.3

► Skyddet för religionsfriheten innebär ett förbud mot bestämmelser som uttryckligen riktar sig mot en viss religionsutövning eller som uppenbart syftar till att motverka en viss religion.

I Sverige har vi en tradition av att ha ett starkt skydd för religionsfriheten. Trots detta finns det de som känner sig oroliga över att religionsfriheten är hotad. Det är svårt att få tillstånd att bygga moskéer, en förutsättning för att man ska kunna utföra muslimska gudstjänster, flera moskéer har utsatts för bränder och frågan som böneutrop skall tillåtas väcker stor debatt, något som ses som en självklarhet för den kristna motsvarigheten, kyrkklockorna. Även diskussioner om skolavslutningar i kristna kyrkor och huruvida man ska få vara ledig från skolan/arbetet på sina religiösa högtider rör religionsfriheten. Dessa frågor inom religionsfriheten, menar vissa, testar räckvidden i den svenska religionsfriheten.⁵

YTTRANDEFRIHET

Till skillnad från åsiktsfriheten som är obegränsad, medför yttrandefriheten särskilda skyldigheter och ansvar. Det fria ordet kan orsaka skada, till exempel genom att upplevas som kränkande, hetsa till diskriminering eller våldshandlingar, eller genom att röja uppgifter som får negativa konsekvenser antingen för enskilda eller för samhället som helhet. Yttrandefriheten har med andra ord gränser.

Men trots att vi alla har ett ansvar då vi utövar vår yttrandefrihet är det viktigt att det finns regler som skyddar den. Yttrandefriheten är viktig för att vi som medborgare ska kunna ta del av olika åsikter och på det sättet fatta välgrundade beslut. Inom demokratin och ur ett jämlikhetsperspektiv är det oerhört viktigt att allas våra åsikter väger lika tungt. Att yttrandefriheten finns och att massmedia är fria och obundna är viktigt för att en granskning av hur den offentliga makten utövas ska kunna ske (regeringens webbplats om mänskliga rättigheter).

FÖRENINGSFRIHET

Föreningsfriheten innefattar rätten att samlas kring en fråga eller ett intresse. Detta innefattar till exempel att delta i demonstrationer, närvara vid möten, gå med i föreningar eller politiska partier. Alla medborgare har rätt att bilda politiska partier, ställa upp i allmänna val och fritt rösta på det parti man vill.

---

⁵ Att slakta ett får i Guds namn – om religionsfrihet och demokrati, SOU 1999:9.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR om yttrandefrihet

Spektrum

YTTRANDEFRIHET

- Yttrandefriheten bör aldrig begränsas
- Om jag är konstnär, får jag uttrycka vad jag vill i min konst
- Om jag är musiker, får jag uttrycka vad som helst i min musik
- Om jag är en religiös ledare, får jag uttrycka vad som helst i mina predikningar, om det har stöd i de religiösa texterna

FÖRENINGSFRIHET

- Ska rasistiska organisationer vara tillåtna
- Ska rasistiska organisationer få ställa upp i nationella val
- Kan ett politiskt parti som förespråkar begränsningar av demokratin ställa upp i demokratiska val

ÅSIKTSFRIHET

- Ska en elevs åsikter kunna påverka dennes betyg i skolan
- Ska en persons åsikter kunna påverka huruvida man får ett visst jobb eller inte

RELIGIONSFRIHET

- Religionsfriheten innebär att jag ska respektera en religion även om jag inte tror på den.
- Ett religiöst samfund blir nekade att bygga en religiös byggnad i staden de verkar, detta inskränker religionsfriheten.

ÖVNING *vad tycker du?*

Mänskliga rättigheter kan ibland kännas teoretiskt och filosofiskt. Men för det mesta handlar den om konkreta exempel i vår vardag. Det är i verkligheten rättigheter ibland krockar med varandra och det är då vi som individer som måste bestämma oss för vad vi tycker och hur vi prioriterar. Övningen syftar till att levandegöra krockar mellan rättigheter och få eleverna att tänka till om var de står och hur de skulle handla i följande diskussioner. Exemplen kan användas som utgångspunkt i en diskussion eller som värderingsövningar.

TID: 15–40 minuter

EXEMPEL 1

Du sitter med i elevrådet på din skola. Ni ska arrangera en paneldiskussion mellan olika politiska partier. Det har kommit in förslag om att bjuda in Sverige Demokraterna. Det är ni i elevrådet som ska fatta beslutet. *Hur resonerar du?*

EXEMPEL 2

Du är på väg hem från skolan. På skolgården hör du en grupp ungdomar säga: "Jävla svartskalle, åk hem till ditt eget land", till en kille med mörk hy. *Vad gör du?*

EXEMPEL 3

Du är redaktör på skoltidningen. I tidningen har ni en insändaravdelning. Det kommer in en nedlåtande text om muslimer. *Publicerar du insändaren?*

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR om yttrandefrihet

Fyra hörn

Yttrandefriheten kan begränsas

- Om den kränker eller diskriminerar någon annan
- Om den uppmanar till våld
- Om det man säger står i en religiös text
- Annat alternativ

Om jag har en åsikt som begränsningar en annan människas rättighet kan jag uttrycka den

- I mitt hem
- I skolan
- I samhället
- Annat alternativ

Vem får bestämma på vilket sätt friheterna begränsas

- Staten
- Medborgarna
- Det är upp till var och en
- Annat alternativ

Heta stolen

Syftet med övningen är att diskutera religionsfriheten. Vad den innefattar och dess relevans för individer och samhället.

Vad innefattar religionsfriheten för dig?

- Att jag får tro på en religion
- Att jag väljer att inte tillhöra en religion
- Att jag får utöva min religion i en religiös byggnad
- Att jag får utöva min religion i skolan/på arbetsplatsen
- Att jag får utöva min religion på allmänna platser
- Att jag får uttrycka min religion genom mina kläder
- Att jag får bära religiösa symboler
- Att jag får lära mig om min religion i skolan
- Att jag får lära mig om olika religioner i skolan

3. Övningar

Organisering

– *Föreningsfrihet mot rätten att inte bli diskriminerad*

Några av de rättigheter som många känner till och starkt förknippar med mänskliga rättigheter är rösträtten och föreningsfriheten, det vill säga rätten att organisera sig i en förening och rätten att rösta. I Sverige har vi en tradition av att starkt försvara dessa rättigheter.

Föreningsfriheten innefattar rätten att samlas kring en fråga eller ett intresse. Detta innefattar till exempel att delta i demonstrationer, närvara vid möten, gå med i föreningar eller politiska partier.

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Staten ska därför se till att alla garanteras de mänskliga rättigheterna utan åtskillnad av något slag exempelvis etnisk ursprung (vilket innefattar exempelvis hudfärg och språk) eller religion. Etnisk bakgrund och religion är två av Sveriges sju diskrimineringsgrunder. Det är förbjudet att behandla någon annorlunda, det vill säga diskriminera någon och trakassera eller kränka någon på grund av diskrimineringsgrunderna.

Det finns en speciell FN konvention som behandlar rätten att inte bli diskriminerad på grund av "ras" (ordet används inte längre i svenskan men fortfarande i engelskan som är originalspråk för konventionen)⁶. Konventionen, som Sverige har anslutit sig till, säger att staten inte får verka för, försvara eller stödja rasdiskriminering från personer eller organisationers sida.

Staten ska fördöma och genomföra konkreta åtgärder mot alla organisationer och all propaganda som grundar sig på föreställ-

ningar eller teorier att någon ras eller grupp av viss hudfärg eller av visst etniskt ursprung är överlägsen någon annan grupp. Det gäller även propaganda som försöker rättfärdiga eller främja rashat och diskriminering i någon form.

Staterna ska också göra det olagligt att sprida idéer grundade på rasöverlägsenhet eller rashat, uppmaning till rasdiskriminering. Det ska vara straffbart att begå våldshandlingar eller uppmaning till sådana handlingar mot en viss ras eller en grupp av personer av annan hudfärg eller annat etniskt ursprung. Även stöd i någon form till rasistiska aktiviteter, inklusive finansiering av sådana aktiviteter ska vara olagligt.

Staterna är också skyldiga att olagligförklara och förbjuda organisationer samt propaganda som främjar och uppmanar till rasdiskriminering, samt förklara deltagande i sådana organisationer eller i sådan verksamhet.

Vad är viktigast, att vi alla har rätten att uttrycka vår åsikt fritt och tillhöra de grupper och politiska partier vi vill eller att individer inte känner sig kränkta, diskriminerade eller förtryckta? Var drar man gränsen för vad någon får och inte får säga och vem bestämmer vilka grupper som ska vara tillåtna?

---

⁶ En ändring i konventionstexten kräver att alla länder undertecknar konventionen på nytt. Av rädsla att tappa stater i detta förfarande är man restriktiv med att ändra konventionstexter.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.4

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *alla människor lika värda?*

RASISTISKA ORGANISATIONERS VARA ELLER ICKE VARA

I ett demokratiskt samhälle har vi rätt att ha vilka åsikter vi vill. Vi har också i stor utsträckning rätt att uttrycka dessa samt att bilda föreningar och partier för att driva frågan framåt. Grunden i de mänskliga rättigheterna är alla människors lika värde. Inom ramen för demokratin finns det även plats för åsikter som talar emot alla människors lika värde. I Sverige finns det flera partier med mer eller mindre rasistiska åsikter och partiprogram.

Inom yttrandefriheten har vi rätt att uttrycka våra åsikter, men vi har också skyldigheter att inte kränka andra människor. I FN:s konvention om avskaffandet av all form av rasdiskriminering, som Sverige har ställt sig bakom, skall rasistiska partier vara förbjudna.

Hur bemöter man den här problematiken? Förbjuder man rasistiska partier för att demonstrera alla människors lika värde och skydda personer från diskriminering och kränkningar eller tillåter man dessa yttringar och bemöter dem genom dialog?

FÖRBEREDELSE: Låt eleverna läsa igenom texten om "rasistiska organisationers vara eller icke vara" till vänster, relevanta rättighets artiklar, samt introduktionstexten kring de grundläggande friheterna och diskriminering.

TID: En lektion eller som hemuppgift.

INSTRUKTIONER TILL SKRIVUPPGIFT

För en diskussion om rasistiska organisationers vara eller icke vara. I diskussion skall du använda dig av artiklar ur FN konventioner.

I uppsatsen skall du redogöra för konsekvenserna av en begränsning i rätten att bilda och engagera sig i föreningar och partier samt om konsekvenserna av rasistiska organisationers närvaro i samhället. Avsluta uppsatsen med egna reflektioner.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING betyg efter åsikt?

– Åsiktsfrihet mot rätten att inte bli diskriminerad

2006 valde en högstadieskola i Kungälv att ge icke godkänt betyg i samhällskunskap till elever som hade uttryckt rasistiska åsikter på skolan. Man menade att eleverna inte hade uppfyllt kunskapskravet om demokratiska värden så som varje människas egen värde oavsett etnisk bakgrund. Detta väckte debatt om åsiktsfriheten och vart gränsen för yttrandefriheten går samt vilka konsekvenser begränsningar av denna frihet kan medföra.

Syftet med övningen är att anknyta till ett verkligt exempel på när yttrande- och åsiktsfriheten krockade med rätten att inte bli diskriminerad emot, samt rätten till utbildning.

Övningen kan genomföras som en diskussions- eller skrivuppgift!

FÖREBEREDELSE: Låt eleverna läsa igenom exemplet ifrån Kungälv på nästa sida.

TID: En lektion eller som hemuppgift.

Frågor till diskussion eller skrivövning

- Skall en elevs åsikter räknas som kunskap och kunna påverka ett skolbetyg?
- Vilken roll har skolan vad det gäller demokratisk fostran av elever?
- Nedsättande ord så som "hora", "bög", "tjockis", "blatte", "svenne" förekommer dagligen i svenska skolor. Detta är en direkt kränkning mot de elever som orden riktas mot. Hur skall man arbeta för att stoppa dessa kränkningar?
- Var går gränsen mellan yttrandefrihet och ansvaret att inte kränka en annan individ?

3.4f

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Betyg efter åsikt?

I mars 2006 gick skolledningen på högstadieskolan Ytterbyskolan i Kungälv ut med att elever som kränker andra skolkamrater med främlingsfientliga uttryck eller uttrycker sig nedsättande mot homosexuella riskerar att få IG i samhällskunskap. Tio elever riskerade att bli utan betyg i samhällskunskap då de hade uttryckt rasistiska åsikter.

I kursplanen för Samhällskunskap står det att ämnet: "... skall ge grundläggande kunskaper om olika samhällen, förmedla demokratiska värden och stimulera till delaktighet i den demokratiska processen... Utbildningen skall öppna för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram samt främja aktningen för varje människas egenvärde oavsett kön, klass och etnisk bakgrund." Ett av de mål som eleven ska ha uppnått vid slutet av år nio är att "... förstå de gemensamma och grundläggande demokratiska värden som vårt samhälle vilar på samt kunna tillämpa ett demokratiskt arbets- och beslutssätt".

Skolverket var till en början negativt inställd till Ytterbyskolans betygsättning och menade att det är kunskap och inte åsikter som ska ligga till grund vid betygsättningen. Senare ändrade man sig och menade att det i det här fallet inte var frågan om elevernas åsikter utan om deras bristande kunskaper i att tillämpa ett demokratiskt arbetssätt.

LÄRARENS DILEMMA

I exemplet ovan ställs läraren inför ett dilemma.

- 1) Läraren begränsar yttrandefriheten för de elever som har uttryckt rasistiska åsikter och på det sättet riskerar att diskriminera de eleverna samt begränsa deras rätt till utbildning.

KONSEKVENNS: Eleverna som har IG i samhällskunskap på grund av att de har uttryckt sina åsikter känner sig diskriminerade. Genom att deras åsikter räknas som mindre värde och får en stämpel på sig att vara "fel" känner de sig utanför och oförstådda. Risken är att de slutar bry sig om samhällskunskapslektionerna, deltar i färre strukturerade diskussioner och stärker sina rasistiska åsikter.

- 2) Läraren värnar om elevernas rätt till åsiktsfrihet och för diskussionen om människors lika värde inom ramen för undervisningen och riskerar att andra elever känner sig kränkta av de rasistiska yttringarna.

KONSEKVENNS: Eleverna tillåts uttrycka rasistiska åsikter i skolundervisningen och i andra skolutrymmen, exempelvis korridorerna. Vissa elever känner sig träffade av de rasistiska åsikterna och känner sig rädda för att råka ut för rasistiska och nedsättande kommentarer eller till och med våld. Andra elever på skolan känner obehag.

3.4f

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Mohammedbilderna

– *Pressfrihet mot rätten att inte bli kränkt*

När vi pratar om krockar mellan mänskliga rättigheter så är ett av de mest omtalade och tydliga exemplet konflikten mellan rätten att inte bli kränkt och tryckfrihet som utspelade sig under 2005 och 2006 då den danska tidningen Jyllands-Posten publicerade 12 teckningar av profeten Mohammed. Publiceringen ledde till starka reaktioner och protester runt om i världen. Den efterföljande diskussionen handlade om hur mycket man kan uttrycka i yttrande- och tryckfrihetens namn respektive hur stor respekt individer som inte tillhör en viss tro ska ha för en annan religion.

BAKGRUND MOHAMMEDBILDERNA

Mellan 2005–2007 tog stora delar av världen del av en händelse som startade i Danmark, de så kallade Mohammedkarikatyrerna och protesterna emot dem. Bakgrunden till bilderna var en dansk bok med namnet *”Koranen och profeten Mohammed”*. Författaren Kåre Bluitgen ville ha illustrerade bilder av profeten i boken men hade svårt att hitta någon som ville ställa upp. En av de tillfrågade illustratörerna som tackade nej hänvisade till mordet på Theo van Gogh i Holland. Detta skapade en nationell debatt i Danmark om själv censur. Som en reaktion på debatten uppmanade kulturredaktören på Jyllands-Posten danska tecknare att rita profeten Mohammed som de själva uppfattade honom. Den 30 september 2005 publicerade tidningen 12 bilder (se sida x).

EFTERFÖLJANDE REAKTIONER

I oktober 2005 tas publiceringarna upp i den arabiska satellitkanalen al-Jazira och senare samma månad polisanmäls Jyllands-Posten av en grupp danska muslimska organisationer. 11 ambassadörer från muslimska länder ber om att få träffa Danmarks statsminister Anders Fogh Rasmussen för att diskutera publiceringarna, men Rasmussen avvisar detta. I december reser en delegation av Danmarks imamer och rådgör med sina kollegor i Egypten.

I början av 2006 återges några av bilderna i tidningar i Sverige, Norge, Frankrike, Island, Spanien, Tyskland och Italien. Religiösa ledare i Saudiarabien uppmanar till allmän muslims bojkott av danska varor och protester och upplopp mot bland annat danska ambassader utomlands genomförs i flera länder i den muslimska världen. Protesterna leder till flera dödsfall bland protestanterna.

Den 31 januari går Jyllands-Posten ut med ett pressmeddelande där man beklagar om vissa muslimer har känt sig kränkta av teckningarna men försvarar samtidigt publiceringen. Den danske statsminister Rasmussen gör ett uttalande där han hänvisade till Danmarks pressfrihet men tillägger att han personligen aldrig skulle publicera något som kan tänkas kränka någons religiösa uppfattning. Flera imamer och muslimska

3.4h

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

► representanter har meddelat att dessa ursäkter är för vaga och allmänna.

Den 2 februari utfärdas en fatwa om att muslimer bör protestera fredligt mot teckningarna och undvika att förolämpa människor som tillhör andra religioner.

Kravaller utbryter i Danmark då danska nynazister samlats för att bränna koranen. Muslimer och anarkister samlas för att hindra dem.

Den 10 februari anordnar ett antal svenska organisationer bland andra Sveriges unga muslimer, Sveriges muslimska råd och Sveriges kyrkas unga en manifestation för yttrandefrihet, mot publiceringen och mot våldsamma reaktioner.

I Sverige släcks Sverigedemokratiernas hemsida ner då de publicerar bilderna. Den 21 mars avgår Sveriges utrikesminister Laila Freivalds då det står klart hon kände till att en UD-tjänsteman var inblandad i nedsläckningen.

2008 väcks konflikten återigen då ytterligare 11 danska tidningar och Sydsvenskan trycker Muhammedbilderna. Protesterna återupptas och svenska och danska flaggor bränns i Pakistan.

VARFÖR SÅ STARKA REAKTIONER?

Enligt muslimsk tradition är all form av avbildning av islams profeter förbjudna då det anses kunna leda till avgudadyrkan, till exempel att de troende börjar dyrka någon profet istället för Gud. Det är i Sunni-traditionen av islam som bildförbudet uppkommit. Inom shia och andra traditioner har

det i äldre tider funnits exempelvis illustrerade versioner av koranden som avbildar profeten Muhammed.

I västvärlden förekommer flera av islams profeter avbildade i kulturen, inte minst personer som samtidigt råkar vara viktiga bibliska personer. Jesus, Moses och Abraham avbildas till exempel ofta i västerländsk litteratur.

ARGUMENT FÖR PUBLICERINGARNA

De som försvarar publiceringarna menar att de faller inom yttrande-, tryck- och pressfriheten. Kritiken mot publiceringen, från både muslimer och andra, har inte diskuterat avbildandet i sig så mycket som det förakt för islam vissa bilder upplevs uttrycka. Främst Kurt Westergaards bild där Muhammed porträtteras som en terrorist har väckt ilska.

WILKS RONDELLHUND

Under 2007 blev frågan om avbildningar av profeten Mohammed återigen fråga för diskussion i Sverige då konstnären Lars Wilks i en teckning gestaltade profeten Mohammed som en rondellhund. Wilks ville pröva hur långt yttrandefriheten sträcker sig i det konstnärliga uttrycket. Många reagerade starkt och menade att det inte var ett uttryck för Wilks åsikter utan endast en provokation som kränkte många människor.

3.4h

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Beskrivning av hur Mohammed karikatyrerna såg ut

- Muhammed som en vandringsman i öknen med en åsna i följe.
- Muhammeds ansikte i form av islams stjärna och halvmåne.
- Muhammed med en gloria i form av en halvmåne. Placeringen av glorian ger intryck av en skenhelig profet med djävulshorn.
- Muhammed som en Ayatolla Khomeini-liknande självmordsbombare med turbanen utformad som en bomb och med den muslimska trosbekännelsen shahadah skriven på bomben.
- En nervös tecknare som ritar Muhammed.
- Karikatyr på Kåre Bluitgen, iförd en turban, som håller ett pappersark med en streckgubbe föreställande Muhammed.
- En bild på en invandrapojke från Valbyskolan 7A i Köpenhamn som råkar heta just Muhammed.
- Muhammed med ett draget svärd framför två niqabförsedda kvinnor. Luckan för ögonen i kvinnornas dräkter kompletteras med en anonymiserande svart ruta framför Muhammed ögon.
- Muhammed i himlen som hindrar några självmordsbombare med att säga *"Stopp! Stopp! Vi har slut på oskulder!"*.
- Några arga araber som hindras av en annan som säger, *"Lugn vänner, när allt kommer till kritan är det bara en teckning gjord av en otrogen sydjyllandare"*.
- Karikatyr med halvmånar och davidstjärnor samt en dikt: *"Profet! Knäpp och korkad gammal tok som håller kvinnor under ok!"*
- En vittneskonfrontation där vittnet förmodligen skall peka ut Muhammed. Bland de misstänkta står Kåre Bluitgen, Pia Kjærsgaard, en hippie samt några religiösa figurer (sannolikt Buddha, Jesus, någon indisk guru och Muhammed). Vittnet säger *"Hmm, jag kan liksom inte känna igen honom..."*

3.4h

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR *Mohammedkarikatyrerna*

Heta stolen

Frågan om de så kallade Mohammed bilderna är ett tydligt exempel på ett MR-dilemma. Vad innefattar pressfriheten och hur långt får man sträcka sig i den friheten när individer eller grupper känner sig kränkta? Frågan har väckt starka reaktioner och känslor runt om i världen. Syftet med övningen är inte att diskutera huruvida publiceringen av Mohammedbilderna var rätt eller fel utan att diskutera principen om pressfriheten och det ansvar vi har för andra personer och grupper.

Genom en tyst Heta stolen övning får eleverna ta ställning, reflektera och diskutera utan ord. Om det finns ett behov, genomför en *runda*⁷ där alla får en möjlighet att motivera sina val. Gör gärna övningen *Vad är viktigt för dig?* innan exemplet om Mohammedbilderna!

PÅSTÅENDEN:

- Kan man uttrycka vilka åsikter som helst i en insändare i tidningen?
- Kan en journalist skriva vad de vill?
- Bör en tidningsredaktör ta med alla åsikter i en tidning?
- Har man skyldigheter mot andra personer inom ramen för pressfriheten?
- Har man skyldigheter till andra personer inom ramen för yttrandefriheten?
- Kan man begränsa yttrandefriheten med hänvisning till en religion?
- Kan man begränsa pressfriheten med hänvisning till en religion?
- Är det rätt att kränka eller såra någon annan inom ramen för sina mänskliga friheter?

⁷ Runda: I en runda går ordet runt i en cirkel till alla deltagare. Skicka runt ett föremål som fungerar som "mikrofon", det är bara personen som har mikrofonen som får prata. Då man får ordet får man välja att prata eller att avstå och bara skicka mikrofonen vidare. Man får inte avbryta någon annan som pratar! Man diskuterar inte utan delar med sig av sin åsikt.

3.4h

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.4i

ÖVNING *vad är viktigt för mig?*

För att förstå vikten av respekt för andra människor, dess åsikter och värderingar, är det viktigt att reflektera över sina egna värden och hur det känns då dessa ifrågasätts.

Syftet med övningen är att få eleverna att reflektera kring sina värderingar och varför de är viktiga för dem.

FÖRBEREDELSE: Om du vill kan du använda inspirationstexterna kring Mohammedbilderna som introduktion till den här övningen. Berätta för eleverna om exemplet eller låt dem läsa det.

TID: 30–40 minuter.

- 1) Eleverna ska ha ett papper och penna.
- 2) Ställ frågorna och be dem skriva ner eller måla sina tankar.
- 3) Efter att eleverna har reflekterat individuellt, för en gemensam diskussion.
- 4) Eleverna väljer själva vad de vill dela med sig av!

- Vilka värden är viktiga i ditt liv? (dessa kan vara religiösa, humanistiska och så vidare).
- Vilka av dessa värden är du inte beredd att kompromissa?
- Vad känner du när något av dessa värden kritiserar eller begränsas?
- Finns det någon skillnad i vad man får lov att uttrycka genom tal, skrift, musik, teater, konst? Motivera din åsikt!
- Hur stämmer detta överens med våra mänskliga rättigheter tycker du?

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING ”Det var ju bara på skoj!”

Det är rast och kafeterian är full av folk. Några spelar biljard, andra tar en kopp kaffe, några lyssnar på musik. Vid ett av borden sitter ett gäng killar och pratar om en kille i klassen, de kallar honom ”jävla böggjävvel”. Det är menat som ett skämt. Johan skrattar med i skämten men inombords är han allvarlig. Han vet inte riktigt vad han ska känna. Han tror han blir kär i killar lättare än i tjejer. Men han skulle aldrig kunna berätta det, inte för någon. Han vet ju vad kompisarna tycker, det är lika bra att skratta med i skämten, hänga med i jargongen.

En tjej kommer in i rummet, busvisslingar hörs från flera håll. Från ett bord hör man tysta kommentarer. ”Fy fan såg ni henne i fredags, så hon hånglade, hon är sån djävla hora”. Johanna vet att de pratar. Hon känner sig sårad, men gör allt för att inte visa det. Hon känner sig frustrerad, vad har hon gjort för att få sådant rykte. Vist hon hånglar med killar ibland, men det gör de flesta. Hon har inte ens haft sex med någon och ändå blir hon kallad för hora.

I kön tjafsas det, någon har trängt sig före någon annan, ”jävla blatte ställ dig sist i kön”. Kim undrar när han ska bli sedd som vem som helst och inte utifrån hur han ser ut.

Jargongen i samhället är många gånger hård. I skolkorridorerna är ord som hora, bitch, fitta, bögg, blatte och svenne vanliga. Enligt yttrandefriheten har vi rätt att uttrycka våra åsikter men var går gränser för vad vi får säga och när övergår ett skämt till att bli allvar.

Syftet med övningen är att reflektera kring språkbruk som tas för givet och sätta det i ett perspektiv av rättigheter och skyldigheter.

TID: Ca 30 minuter.

1) Läs texten ”Det var ju bara på skoj!” för eleverna och för sedan en diskussion utifrån nedanstående frågor.

- På vår skola, sägs det saker i korridorerna, klassrummen och så vidare som kan sära andra?
- Ord som hora, bitch, fitta, bögg, blatte och svenne förekommer ofta i i skolan. Många gånger görs detta på skämt men vilka konsekvenser kan jargongen ha? När vet man om någon blir sårad då alla tar för givet att det bara är på skoj?
- Var går gränsen för vad man får säga och när man får säga det?
- Vad anser ni yttrandefriheten innefattar?
- Varför är det viktigt att skydda yttrandefriheten?
- I de mänskliga rättigheterna står det att yttrandefriheten också innebär skyldigheter inför andra människor. Vad är inte ok att säga med hänsyn till en annan människa?

3. Övningar

Ung på arbetsmarknaden

– *rätten till arbete mot rätten att inte bli diskriminerad på grund av ålder*

ARTIKEL 6 INTERNATIONELLA KONVENTIONEN OM EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Alla har rätt till ett arbete.

ARTIKEL 7 INTERNATIONELLA KONVENTIONEN OM EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Alla ska ha rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor, vilket bland annat innebär en rimlig lön och lika lön för arbete av lika värde utan åtskillnad av något slag.

Rätten till arbete tillhör de ekonomiska och sociala rättigheterna. Rätten till arbete innebär att vi alla har rätt att få möjlighet att förtjäna vårt uppehälle genom ett arbete som vi fritt har valt eller tackat ja till. Det är staten som är ansvarig för att vi medborgare garanteras rättigheten. Detta kan till exempel ta sitt uttryck genom att staten erbjuder yrkesvägledning. Rätten till arbete och full sysselsättning är viktigt för att vi ska kunna åtnjuta våra grundläggande politiska och ekonomiska friheter, så som rätten till en tillfredsställande levnadsstandard och rätten att rösta.

Rätten till arbete innefattar också rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor. Vi ska garanteras en rimlig lön för vårt arbete och få lika ersättning för arbete av lika värde utan åtskillnad av något slag, exempelvis kön eller ålder. På vår arbetsplats ska vi ha trygga och bra arbetsförhållande och vi ska ha en begränsning av arbetstiden så att vi har möjlighet till vila, fritid och betald semester. De mänskliga rättigheterna stadgar också rätten till att bilda och tillhöra fackföreningar.

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. Staten ska därför garantera att alla åtnjuter de mänskliga rättigheterna utan åtskillnad av något slag. I Sverige har denna rättighet främst kommit till uttryck genom diskrimineringslagstiftningen. Den svenska diskrimineringslagstiftningen omfattar sju diskrimine-

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.5

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.5

► ringsgrunder, kön, sexuell läggning, etniskt ursprung, religion, funktionshinder, könsöverskridande identitet/uttryck samt i vissa delar ålder⁸.

Diskrimineringsförbudet innefattar i den svenska rättsordningen två fenomen. För det första är det förbjudet att diskriminera en person på grund av någon av diskrimineringsgrunderna. Diskriminering innebär att man behandlar en person annorlunda utan att det finns någon saklig motivering, så kallad otillbörlig särbehandling. Till exempel så är det okej om en 19-årig tjej inte får ett jobb på grund av att hon saknar erfarenhet/ kunskaper som hon inte hunnit skaffa sig än och som krävs för att hon ska kunna utföra det arbete som tjänsten innebär. Däremot är det inte okej att en 19-årig tjej inte får ett jobb med motiveringen ”ungdomar nu för tiden är så okunniga”.

För det andra är det förbjudet att trakassera en person på grund av någon av diskrimineringsgrunderna. Med trakasserier avses ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med någon av grunderna. Det spelar ingen roll vad som avsågs med uppträdandet utan det är effekten som är det väsentliga. Om en person har känt sig kränkt av uppträdandet

behöver det alltså inte funnits någon avsikt att kränka personen i fråga för att det ska vara fråga om trakasserier. 2006 infördes, utöver den diskrimineringslagstiftning som redan fanns, en ny lag som särskilt förbjuder diskriminering eller kränkande behandling i skolan⁹. Denna lag omfattar även annan typ av kränkande behandling. För att ett beteende skall räknas som kränkande behöver det alltså enligt denna lag *inte* finnas något samband till diskrimineringsgrunderna. Avsikten är att motverka mobbing av alla slag.

Som ung idag är det viktigt att komma in på arbetsmarknaden, få ett jobb och skaffa sig erfarenhet. En del arbetsplatser ger idag ungdomar en lägre lön än äldre personer. Vissa menar att det ska vara lätt att anställa unga människor genom bland annat lägre kostnader medan andra menar att ungdomar ska hjälpas in på arbetsmarknaden utan att deras löner eller anställningstrygghet minskar.

Vad är viktigast rätten till ett arbete eller rätten till lika lön för lika arbete? Måste rättigheterna stå emot varandra? Vad innebär krocken och hur kan man tillgodose båda rättigheterna?

---

⁸ Lag 2008:567, <http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2008:567>

---

⁹ Lag 2006:67, http://www.do.se/t/Page___418.aspx

3. Övningar

FAKTA *ungdomars arbetsvillkor*

Ungdomar diskrimineras i arbetslivet i nio av tio kollektivavtal. Fem av tio avtal ger ungdomar lägre lön och lika många avtal ger ungdomar kortare semester än äldre personer.¹⁰

Den 1 januari 2009 trädde en ny diskrimineringslagstiftning i kraft i Sverige. I den blir det förbjudet att diskriminera någon på grund av ålder i arbetslivet. Ett beslut om att förbjuda åldersdiskriminering i arbetslivet togs inom EU redan 2000 och Sverige var den sista medlemsstaten att införa förbudet.

Det är ännu inte klart hur den nya lagen kommer att påverka kollektivavtalen. De som förespråkar skillnaderna på grund av ålder menar att det inte är åldersdiskriminering utan saklig särbehandling. Man menar att löneskillnaderna på grund av ålder från början handlade om att skydda ungdomar mot lönedumpning och att den längre semestertiden för äldre är för att man ska orka arbeta fram till 65 års ålder. Argument som läggs fram är även att skillnaderna i lön många gånger handlar om att man som ung oftare är oerfaren, kraven är lägre och arbetsuppgifterna i regel är mindre kvalificerade.¹¹

Exempel på lönetabeller enligt kollektivavtal:

Lönetabell 1 april 2007–31 mars 2008

Ålder	Månadslön	Timlön
16 år	10 667	64:26
17 år	11 077	66:73
18 år	14 959	90:11
19 år	15 279	92:04

Ur Handelsanställdas förbunds detaljhandelsavtal med Svensk Handel 2007–2010

Löneökningarna i exemplet baseras alltså enbart på ålder och inte på t.ex. antal år inom yrket.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

¹⁰ "På olika villkor", LSU 2007.

¹¹ Debattartikeln är publicerad i Sundsvallstidningen, söndag 4 november -07

3. Övningar

VÄRDERINGSÖVNINGAR *om rätten till arbete*

Fyra hörn

Varför är arbete en mänsklig rättighet? Vad innebär det för oss som individer att ha ett arbete och i hur stor utsträckning är staten ansvariga att tillgodose allas rätt till arbete?

Syftet med övningen är att reflektera kring rätten till arbete och vad den innebär.

TID: 30 minuter.

Vad innebär ett arbete för dig

- Att jag känner mig värdefull
- Att jag kan försörja mig själv
- Att jag kan utvecklas

Att ha ett arbete är viktigt för att

- Det ger status
- Det ger pengar
- Det ger tillgänglighet till samhället

Rätten till arbete innebär

- Att alla ska garanteras ett arbete
- Att man inte ska diskrimineras på arbetsmarknaden
- Att alla ska ha möjlighet att försörja sig på något sätt

Lägre lön för unga kan vara berättigat

- Eftersom de har mindre arbetslivserfarenhet
- Eftersom de inte har lika mycket utgifter som äldre
- Eftersom de har mindre kvalificerade arbetsuppgifter

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.5a

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR *om rätten till arbete*

Heta stolen

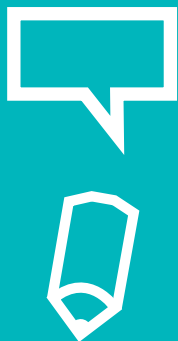
För att sätta sig in hur andra upplever människorättskränningar är det viktigt att reflektera kring situationer där man själv har känt sig kränkt respektive sin egen roll i kränkningar av andra människor. Övningen syftar till att titta på hur eleverna själva påverkas och påverkar diskriminering.

TID: 10–30 minuter.

- Har du någon gång känt dig diskriminerad?
- Har du någon gång känt dig kränkt?
- Har du någon gång kränkt eller diskriminerat någon annan?

3.5b

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *minister för en dag*

Förmågan att se helheten, sätta sig in i andra personers situation och att väga alternativ mot varandra är grunden för att lösa MR-dilemman.

Syftet med övningen är för eleverna att väga olika alternativa mot varandra, försöka hitta lösningar som tillgodoser de olika rättigheterna samt argumentera för de lösningar man lägger fram.

FÖRBEREDELSE: Eventuell fördiskussion om mänskliga rättigheter eller MR-dilemman ung på arbetsmarknaden.

TID: Hemuppgift

1) Dela ut textuppgifterna på nästa sida och ge eleverna instruktioner för uppgifter.

3.5c

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *Minister för en dag*

Antag att du är arbetsminister. Du har som uppgift att se till så att så många som möjligt i Sverige har ett arbete. I FN:s konvention om de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna står det att alla har rätt till ett arbete och att staten skall göra vad som behövs för att säkra den rätten. Att alla ska ha ett arbete är också ett av dina främsta mål i din yrkesroll.

Du vet att ett arbete är viktigt för att andra rättigheter ska uppfyllas. Rätten till social trygghet, bästa uppnåeliga hälsa, rätten till boende är sådana exempel. Många av de svenska trygghetssystemen bygger på personens delaktighet på arbetsmarknaden. En stor del ungdomar är inte medlemmar i A-kassan och har låga försäkringsersättningar. Unga människor har svårt att hitta en bostad, bland annat därför att de inte har en fast anställning och vi ser att allt fler ungdomar får betalningsanmärkningar och hamnar hos Kronofogden.

Många unga tycker att det är svårt att veta vad de ska arbeta med då de har slutat skolan, vilka arbetsmöjligheter det finns och hur man bäst går tillväga för att få ett arbete. Rätten till arbete innefattar även rätten till yrkesvägledning. Du funderar på hur det stödet till unga kan förbättras.

Ett sätt att underlätta för unga människor att komma in på arbetsmarknaden är att uppmuntra arbetsgivare att anställa ungdomar. Detta kan bland annat göras genom att det blir billigare att anställa ungdomar. Ett sätt kan vara lite lägre löner. Unga människor har ju ofta inte så mycket fasta utgifter som äldre har, de flesta har inte barn och de har mindre erfarenhet än äldre. Detta skulle kunna vara en lösning. Men du inser att det finns ett problem med den här vägen. De mänskliga rättigheterna säger också att alla har rätt till en rimlig lön och lika lön för arbete av lika värde utan åtskillnad av något slag. Diskrimineringslagstiftningen säger också att man inte får diskrimineras på grund av ålder.

Det är en svår uppgift du har framför dig, att tillgodose rätten till arbete och samtidigt inte diskriminera någon på grund av ålder. Men du tror att din kreativitet, möjlighet att se helheten och att tänka utanför ramarna gör dig till rätt person för att anta utmaningen. Du sätter dig framför datorn för att skriva ett förslag till regeringen.

3. Övningar

Religiös omskärelse av pojkar

– rätten till en kultur/religion och rätten till självbestämmande

BARNKONVENTIONEN

ARTIKEL 12 BARNNS RÄTT ATT BLI HÖRD

Barn som är i stånd att bilda sig egna uppfattningar skall ha rätt att uttrycka sina åsikter i frågor som berör dem och dess åsikter skall beaktas i beslut i förhållande till barnets ålder och mognad.

ARTIKEL 14 RELIGIONSFRIHET

Barnet har rätt till religionsfrihet. Föräldrarna har rätt och skyldighet att vägleda barnet då det utövar sin rätt till religionsfrihet. Friheten att utöva sin religion kan inskränkas exempelvis med hänsyn till folkhälsan.

ARTIKEL 19 SKYDD MOT ÖVERGREPP

Barnet skall skyddas mot alla former av psykiskt och fysiskt våld, skada eller övergrepp.

ARTIKEL 24 RÄTT TILL HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

Barnet har rätt till bästa uppnåeliga hälsa, rätt till sjukvård och rehabilitering. Staterna ska ...återgårdar för att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barnets hälsa.

Inom vissa grupper är manlig omskärelse en naturlig del av tillvaron och uppfostran. Traditionen med manlig omskärelse har ofta religiösa eller kulturella förtecken. Inom islam och judendomen är det t.ex. en viktig religiös handling, inom andra kulturer handlar det om tradition. Gemensamt för dem är att omskärelsen är identitetsskapande. Det visar på att man tillhör ett sammanhang, en grupp. Inom vissa grupper är pojkarna så små när ingreppet sker att de inte själva kan vara med om att fatta beslutet, i andra är de lite äldre. Är omskärelsen ett uttryck för religionsfriheten / rätten att tillhöra en kultur eller är den en begränsning av pojkens rätt att uttrycka sin åsikt i frågor som berör hans fysiska integritet, gruppstillhörighet och religionsfrihet?

Barns rätt till integritet och självbestämmande krockar med rätten att tillhöra en speciell grupp eller en religion. På sätt och vis kan man också säga att rätten till religionsfrihet krockar med sig själv. Religionsfriheten innebär nämligen inte bara att vi har rätt att tillhöra en religion utan också att man har rätt att utöva sin religion. För en förälder som tillhör en religion där omskärelse av pojkar är en viktig del kan religionsutövandet innebära en plikt att låta omskära sina söner. Å andra sidan berörs pojkens egen religionsfrihet på så sätt att eftersom ingreppet är fysiskt och därför kommer att bestå även om pojken senare väljer att tillhöra en annan eller ingen religion alls kommer han ständigt att påminnas om den tidigare tillhörigheten.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.6

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.6

FAKTA *omskärelse*

VAD ÄR OMSKÄRELSE?

Manlig omskärelse innebär att delar av eller hela förhuden opereras bort. Skälen till operationen kan vara antingen traditionella, kulturella eller medicinska. I materialet fokuserar vi på den religiösa omskärelsen men beskriver förståelsens skull även sekulär omskärelse

RELIGIÖS OMSKÄRELSE

Inom judendomen och islam är omskärelse av pojkar en viktig religiös handling som anses vara likvärdig med det kristna dopet. Judisk omskärelse skall äga rum åtta dagar efter födseln. Inom islam varierar traditionen i olika regioner, från att omskärelsen sker strax efter födseln till puberteten.

SEKULÄR OMSKÄRELSE

Inom den anglosaxiska världen blev omskärelse en utbredd företeelse under 1800-talet då man bland annat menade att det skulle förhindra onani, som ansågs syndigt och hälsofarligt. Idag utför vissa det av tradition, ofta med hänsyn till de hygieniska fördelarna. Även om det idag är mindre vanligt är ännu en klar majoritet av männen i USA omskuren. På många håll i Afrika förekommer omskärelse som en initiationsrit. I Sydkorea är den på frammarsch som en del av en modern livsstil. Gemensamt för den kulturella och den religiösa omskärelsen är att den är identitetsskapande.

OMSKÄRELSE I SVERIGE

Inom den svenska vården är det vanligast att ingreppet utförs av medicinska skäl. Omskärelser av medicinska skäl sker oftast när pojken är mellan 16-18 år medan pojkar som får ingreppet gjort av religiösa eller traditionella skäl ofta är betydligt yngre. Inom den svenska vården sövs eller lokalbedövas pojkarna inför ingreppet. Ingrepp som görs av medicinska skäl bekostas av landstinget medan ingrepp p.g.a. tradition eller religion delvis betalas av patienten. För att ingreppet ska utföras krävs vårdnadshavarnas tillstånd samt pojkens medgivande i de fall då ett sådant är möjligt.

I Sverige omskärs ca 3 000 pojkar varje år och av dessa minst 1 000 inom den offentliga vården. Enligt den svenska lagen om omskärelse måste ingreppet ske av legitimerad läkare eller annan person som innehar särskilt tillstånd av socialstyrelsen att få utföra ingreppet. På pojkar som är äldre än två månader får dock ingen annan än legitimerad läkare utföra ingreppet. Möjligheten för annan person än legitimerad läkare att utföra ingreppet innan två månaders ålder har införts p.g.a. religionsfriheten. Inom judendomen är det nämligen tradition att pojkar omskärs tidigt och att ingreppet görs av en mohel som oftast är mycket skickliga och har stor erfarenhet av ingreppet. Även omskärelser som utförs av personer med särskilt tillstånd måste dock ske under smärtlindring och i enlighet med de beprövade sätt som används inom den offentliga vården. Om inte så kan tillståndet att utföra ingreppet dras in. De få personer som har Socialstyrelsens tillstånd omskärs

3. Övningar

ett mindre antal pojkar varje år. Ett okänt antal omskäreleser utförs utomlands eller av privata läkare utan vårdavtal. I undersökningar har det framkommit att skälen till att vissa väljer att inte vända sig till den offentliga vården för att få ingreppet gjort är att man som förälder inte känner att man möts av förståelse. Också det faktum att ingreppet kostar spelar in.¹¹

ARGUMENT FÖR MANLIG OMSKÄRELSE

- Manlig omskärelse är en viktig tradition inom både judendomen och islam som kan jämföras med det kristna dopet. Inom Judendomen är omskärelesen ett sätt att föra den judiska traditionen vidare från pappa till son och en bekräftelse på den judiska tron. Omskärelesen är identitetsskapande och viktig för grupptillhörigheten och religionsutövandet.
- Det är lättare att sköta hygien om man är omskuren.
- Omskärelse kan förbättra sexuallivet eftersom ollonet blir mindre känslig för beröring vilket gör att det dröjer längre innan mannen får utlösning.

ARGUMENT MOT MANLIG OMSKÄRELSE

- Religiös omskärelse sker ofta så pass tidigt i pojkens liv att han inte har någon möjlighet att uttrycka sin vilja trots att det är hans kropp det handlar om.
- Omskärelse är ett fysiskt ingrepp som är svårt att göra ogjort. I händelse av att pojken senare i livet skulle vilja välja att tillhöra en annan religion eller ingen religion alls innebär ingreppet en ständig påminnelse om föräldrarnas ståndpunkt. På det sättet skiljer sig omskärelse från andra religiösa seder som t.ex. dopet.
- Ingreppet medför hälsorisker. Även om ingreppet sker under ordnade former är ett fysiskt ingrepp ändå alltid förknippat med vissa risker. Att utsätta ett barn för detta strider mot Barnkonventionens skydd mot ”alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada eller övergrepp” samt statens skyldighet att ”avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa”
- Ingreppet kan påverka sexuallivet på ett negativt sätt eftersom ingreppet gör ollonet mindre känslig för beröring En del pojkar som är omskurna kan inte få orgasm överhuvudtaget.

UR LAG (2001:499) OM OMSKÄRELSE AV POJKAR

Paragraf (§) 3:

- Omskärelse får utföras om pojkens vårdnadshavare begär det.
- Vårdnadshavaren måste ha informerats om vad ingreppet innebär. Det är personen som ska genomföra omskärelesen som har ansvaret för att vårdnadshavaren får rätt information.
- Om pojken är tillräckligt gammal för att förstå ska han också få information om vad ingreppet innebär. De vuxna ska så långt som det är möjligt ta reda på vad pojken tycker om ingreppet. Omskärelesen får inte genomföras mot pojkens vilja.

Paragraf (§) 4:

- Omskärelesen ska genomföras med hänsyn till vad som är bäst för pojken.
- En legitimerad läkare eller sjuksköterska ska ge pojken smärtlindring.
- Ingreppet måste utföras under bra hygieniska förhållanden.

Paragraf (§) 5:

- Den som utför omskärelesen måste vara legitimerad läkare eller vara en person med särskilt tillstånd att utföra omskärelse av pojkar.
- Om pojken är äldre än två månader är det endast legitimerade läkare får inte utföra omskärelesen.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.6

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR *om barns rätt att göra sin röst hörd*

Spektrum

Enligt Barnkonventionen har barn rätt att göra sin röst hörd i beslut som berör denna, om pojken eller flickan är tillräckligt gammal och anses mogen tillräckligt. Ett av de beslut som barnet skälvt ska kunna påverka är vilken religion man tillhör. Samtidigt har föräldrarna en rättighet och skyldighet att vägleda, uppfostra och handla på ett sätt som de anser är bäst för barnet.

Syftet med övningen är att diskutera och reflektera kring barnets delaktighet.

TID: 30 minuter

- Ett barn ska alltid ha rätt att uttrycka sig i frågor som berör denne.
- Ett barn ska ha rätt att själv välja sin religion.
- Föräldern är alltid den som bäst kan ta ett beslut för sitt barn.
- Ett barn bör inte tillhöra en religion tills den är mogen nog att bestämma själv.
- Ett barn har rätt att känna samhörighet med en grupp.
- Barn ska vara med och ta viktiga beslut i samhället

Heta stolen

Ett barn ska ha inflytande när det gäller:

- Hur mycket den ska bo hos mamma och pappa vid en skilsmässa
- Om den ska följa med till gudstjänster
- Vilken skola barnet ska gå i

Den som bäst kan ta beslut för en tonåring:

- Ungdomen själv
- Föräldrarna
- Staten

Den som bäst kan ta beslut om ett barn under 12 år är:

- Barnet själv
- Föräldrarna
- Staten

När är ett barn moget att själv bestämma vilken religion den tillhör. När den är:

- 7 år
- 15 år
- 18 år

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Barnarbete

– Rätten till utbildning mot rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

ARTIKEL 32 BARNKONVENTIONEN

Barn får inte utföra arbete som kan vara skadligt eller hindra barnets utbildning eller äventyra barnets hälsa eller fysiska, psykiska, andliga, moraliska eller sociala utveckling.

ARTIKEL 11 FN:S KONVENTION OM EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Alla har rätt till en tillfredsställande levnadsstandard. Det innebär bland annat att få tillräckligt med mat och kläder samt en lämplig bostad. Staten ska vidta lämpliga åtgärder för att garantera denna rätt.

ARTIKEL 27 BARNKONVENTIONEN

Alla barn har rätt till den levnadsstandard som krävs för barnets fysiska, psykiska, andliga, moraliska och sociala utveckling.

ARTIKEL 24 BARNKONVENTIONEN

Alla har rätt till bästa uppnåeliga hälsa, både fysiskt och psykiskt.

ARTIKEL 13 BARNKONVENTIONEN

Alla har rätt till utbildning.

Varje barn har rätt till utbildning. Utbildning är en viktig del av barnets rätt till utveckling och spelar en stor roll för att minska fattigdomen. I fattiga länder uppstår många gånger en motsättning mellan barnets rätt att inte arbeta, dess rätt till utbildning och rätten till en tillfredsställande levnadsstandard.

Staten är ansvarig för att varje barn skall ha den levnadsstandard som behövs för dennes fysiska, psykiska och sociala utveckling. Detta kan exempelvis innebära stödprogram för att barnet skall garanteras mat, kläder och bostad. Då staterna inte alltid lever upp till detta är föräldrar ibland tvungna att låta sina barn arbeta för att bidra till familjens ekonomi. Andra barn lever utan föräldrar och bostad och tvingas av de skälen att arbeta för att få pengar till mat.

Barnkonventionen tar upp frågan om arbete för barn. Man har inte ett direkt förbud mot barnarbete utan ger barnet rätt till skydd mot ekonomiskt utnyttjande och mot att utföra arbetet som kan vara skadligt eller hindra barnets utbildning, eller äventyra barnets hälsa eller utveckling. Vidare anger Barnkonventionen att staterna ska fastställa en minimiålder för arbete och ha lämpliga regler för arbetstider och arbetsvillkor. En viktig del i artikeln är att staterna ska vidta lämpliga åtgärder för att lagstifta och föra upplysningsarbete kring den här frågan. Det skall också finnas tydliga straff eller påföljder för de som bryter mot artikelns bestämmelser.

3.7

3. Övningar

- ▶ Om barnet går i skolan i stället för att arbeta, förlorar familjen en inkomst, vilket kan leda till fattigdom och brist på mat som i sin tur innebär hämmad fysisk utveckling och ohälsa. Om barnet i stället arbetar åsidosätts oftast utbildningsmöjligheterna samtidigt som det även kan störa barnets hälsa och utveckling.

Hur tacklar man det här dilemmat? Kan barnet tillgodogöra sig skolundervisning om den inte får tillräckligt med mat eller oroar sig över familjens ekonomiska situation? Kan ett barn uppnå sin fulla potential och rätt till utveckling om den inte får en utbildning? Om barnet inte hjälper till med arbetet i hemmet eller bidrar med en extra inkomst har många familjer inte råd att skicka barnet till skolan och rätten till utbildning tillgodoses inte.

Alla barn har rätt till samtliga rättigheter i barnkonventionen. Hur bemöter man problematiken på ett kreativt sätt där alla rättigheter uppfylls?!

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.7

FAKTA *barnarbete i Sverige*

I Sverige tar vi för givet att barn inte behöver arbeta och frågan om "barnarbete" känns långt borta från vår Svenska vardag. Trots detta är det många barn och ungdomar under 18 som på olika sätt arbetar, på eftermiddagar, helger och lov.

HISTORISKT PERSPEKTIV

Barnarbete förekom i Sverige i slutet av 1800 talet i betydande omfattning inom såväl jordbruket och industrin inom servicesektorn. I jordbruket förekom barnarbete långt in på 1900 talet både inom den egna familjen och som lönearbete hos andra. Först 1930 infördes de första bestämmelserna, som reglerade barns arbete i jordbruket.

Inom industrin var barnarbete vanligt förekommande under mitten av 1800 talet då så många som hälften av alla arbetare inom till exempel textil- och tobaksindustrin, tändstickstillverkningen och glasbruken var barn. När ny teknik kom till fabriker i slutet på 1800-talet minskade behovet av de billiga barnarbetarna.

1881 antogs en lag för att skydda barnen. Inom vissa branscher som inte hade påverkats av moderniseringen var detta viktigt, exempelvis brädgårdar och bruksindustrin. Men det var först 1912 som Sverige fick effektiva arbetskyddslagar mot det industriella barnarbetet.

Inom servicesektorn var barnarbetet vanligt långt in på 1900 talet i form av gatuförsäljning och spring-

3. Övningar

▶ pojksarbeten. Dessa är arbeten som vi fortfarande kan känna igen, exempelvis vid reklamutdelning eller jultidningsförsäljning.¹²

BARN OCH ARBETE IDAG

Många barn och ungdomar i Sverige arbetar extra för att tjäna pengar. Barn säljer jultidningar och majblommor, idrottare säljer lotter och ungdomar jobbar extra på kvällar helger och lov. För det mesta är det ett val barnen och ungdomarna själva gör och de tycker att arbetet är roligt och utvecklande. Men det är inte alltid jobben innebär det man tror. Barn känner press från föräldrar, idrottsklubbar eller klasskamrater att arbeta med försäljning av olika s lag. Varje år kommer det in tusentals klagomål på ungdomsarbeten. Ungdomar från ”provjobba” gratis, man arbetar övertid utan extra ersättning eller råkar ut för en skada på arbetsplatsen.

LAGEN OM BARNARBETE

Då man är 13 år och yngre får man i princip inte jobba alls. Jobb som är av ”hobbykaraktär” där den unga själv bestämmer tiden, platsen och omfånget kan det vara okej. Hit kan man exempelvis räkna försäljningar av majblommor. Man kan också göra mindre trädgårdsarbeten inom familjen, statistjobb, och artistframträdanden eller liknande.

Då man är 14–15 år får man arbete högst 7 timmar om dagen (35 timmar i veckan) under helger och lov. Under skoldagar får man högst arbete 2 timmar om dagen och 12 timmar i veckan. 15–16 åringar får arbeta högst 8 timmar om dagen och 40 timmar i veckan. 14–16 åringar får jobba senast till kl. 20.00 på kvällen och börja tidigast kl. 06.00 på morgonen. Det ska alltid finnas en vuxen handledare i sällskap med den unge.

Det finns vissa arbetsuppgifter som man inte får arbeta med innan man fyllt 18 år, exempelvis:

- handhavande av kontanter
- ensamarbete
- arbete på hög höjd (om det inte finns skyddsräcke eller likvärdig skyddsanordning)
- arbete med fordon, traktorer, motorredskap
- arbete med verktyg, lyftanordningar, skidlift, karusell m.m. som är maskinellt drivna
- arbete som innebär tillsyn, underhåll och reparation
- arbete med djur
- arbete med farliga ämnen

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

¹² ”Då barn var lönsamma, 1980, Lars Olsson.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Joakims historia

Många tycker att det är en självklarhet att barn och unga ska få extrajobba och att de stränga reglerna som finns är onödiga. Det finns dock risk för att ungdomar utnyttjas av arbetsgivare eller att de riskerar att bli skadade på jobbet. Ett exempel är Joakim 14 som trillade ner från en stege på sitt sommarjobb, fick en hjärnskakning och förlorade 75% av synen på ena ögat.

Joakim sommarjobbade på en golfbana. I den arbetsbeskrivning han fick stod det att han skulle ha enklare arbetsuppgifter så som tömning av papperskorgar, lagning av utslagsplatser, rensa rabatter och liknande. Joakim fick dock göra fler saker så som att köra golfbilen och flytta material från en byggnad till en annan. Joakim tyckte dock att det var kul att få fler uppgifter och tänkte inte på rikskerna. Till en början arbetade han tillsammans med vuxna men fick sen även arbeta själv.

En dag arbetade han med att lägga upp material på ett loft som låg 2,63 meter upp. Han arbetade själv när något gick fel och han trillade ner från stegen, slog i huvudet och svimmade. Efter en stund hittades Joakim. Arbetsgivaren tyckte inte att det var så allvarligt så att man behövde åka till sjukhuset men man skjutsade hem honom. När Joakims föräldrar kom hem blev de oroliga och åkte till sjukhuset. Där konstaterades det att Joakim hade fått en hjärnskakning som hade lett till en bestående skada på synnerven och att Joakim hade förlorat 75% av synen på ena ögat. Joakims dröm var att arbeta som lastbilschaufför när han blev vuxen, vilket inte är möjligt på grund av synnedsetningen.

3.7

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.7

FAKTA *barnarbete*

Över 200 miljoner barn i världen arbetar. De flesta av dessa bor i Asien eller Afrika. Den vanligaste formen av barnarbetet sker inom den egna familjen exempelvis hushålls- eller jordbruksarbete. Detta är en form av barnarbete som alltid har funnits. Barn hjälper till med uppgifterna i hemmet och om man driver ett jordbruk är det ofta nödvändigt att hela familjen hjälper till, så även i Sverige. Om arbetsuppgifterna är anpassade efter barnets ålder, mognad och inte hindrar barnen från att gå i skolan kan arbetet vara både nyttigtoch utvecklande för barnet. På vissa ställen är det dock tyvärr så att barnets arbete i hemmet går ut över dennes skolgång, att de får utföra fysiskt tunga uppgifter eller att man inom exempelvis jordbruket sköter farliga maskiner eller kemikalier.

Ibland arbetar barn även i andras hem och jordbruk.. Det är framförallt flickor som jobbar som hemhjälp och det är inte ovanlig att de blir utsatta för övergrepp på arbetet. En del barn arbetar i fabriker. Det arbetet är oftast det mest skadliga för barnet. Den här typen av arbete klassas ofta som slaveri då arbetsförhållandena är oacceptabla med långa arbetsdagar och stora fysiska påfrestningar.

Ett annat typ av barnarbete är arbetet som sker på gatan, ofta av gatubarn. Arbetsuppgifterna kan exempelvis vara skoputsning, gatuförsäljning, biltvättning med mera. Dessa barn är extra utsatta och riskerar övergrepp. Under de senaste åren har sexslavhandel med barn, så kallad trafficking, blivit en stor industri. Många barn säljs för prostitution.

- 120 miljoner barn i åldrarna 5–14 år har ett heltidsarbete. Lika många arbetar deltid.¹³
- Minst en fjärdedel, kanske så många som en tredjedel, av dessa barn bedöms inneha ett arbete som är skadligt för dem, i det avseende att det hindrar barnens skolgång, utveckling eller hälsa.¹⁴
- Ungefär 61% av dessa arbetande barn befinner sig i Asien, 32% i Afrika och den resterande majoriteten i Amerika. Barnarbete förekommer även i Europa, men världsdelen har den minsta procentuella andelen av arbetande barn.
- I Afrika arbetar två av fem barn, vilket är den högsta andel barnarbetare i världen.¹⁵
- Den huvudsakliga orsaken till barnarbetets förekomst är fattigdom.

¹³ ILO, FN:s arbetsorgan

¹⁴ Childrens World, Fakta om barnarbete och skuldslaveri, 2005-09-16

¹⁵ B. Rubenson, Barnets rättigheter i svenskt utvecklingsamarbete, 1999, s. 54f, 2005-09-13

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR *om barnarbete*

Barn har i alla tider arbetat. Arbetet skiljer sig mellan tid och rum. Vissa barn arbetar för att de måste, andra för att de vill. Frågan om barnarbete är ett tydligt MR-dilemma där olika rättigheter ställs emot varandra och där det många gånger krävs kreativa lösningar på problemet.

Syftet med övningen är att väcka tankar kring, lyfta åsikter om och starta diskussion kring dilemman barnarbete.

TID: 10–20 minuter.

Det är ok att barn arbetar:

- b) så länge det inte är ett skadligt arbete
- c) om det inte påverkar barnets skolgång
- d) Det är aldrig ok att ett barn arbetar
- e) Öppet hörn

Vem har ansvar för att ett barn inte arbetar:

- a) Barnets föräldrar
- b) Staten i det landet barnet bor i
- c) Jag som konsument
- d) Öppet hörn

Är utbildning alltid viktigt?

- a) Ja, för det ger möjlighet till självutveckling
- b) Ja, om barnet vill själv
- c) Nej, huvudsaken är att man får ett jobb och kan försörja sig
- d) Öppet hörn

Vad innebär dräglig levnadsstandard för dig?

- a) Att man har mat och tak över huvudet
- b) Att man kan delta i olika fritidsaktiviteter
- c) Att man får göra vad man vill med sin tid
- d) Öppet hörn

Heta stolen

- Skulle du köpa en vara om du visste att den var tillverkad av barn?
- I affären kan du välja mellan en tröja som kostar 200 kr, där bomullen är plockad av barn och en tröja som kostar 350 kr där bomullen är rättvisemärkt. Vilken tröja väljer du?

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *Knäck nöten*

Mänskliga rättigheter grundar sig på mänskliga behov. Detta blir tydligt i frågan om barnarbete. Det är de olika behoven barn och föräldrar har som gör att ett dilemma uppstår. Det är viktigt att hitta lösningar på problematiken kring barnarbete där alla barnets rättigheter uppfylls.

Syftet med övningen är att se dilemmat barnarbete utifrån ett helhetsperspektiv. Att se underliggande behov och farhågor kring barnarbetet och fokusera på kreativa vinna/vinna lösningar.

FÖREBEREDELSE: Be eleverna läsa igenom berättelsen om Fatima från Pakistan. Gå igenom behov/rädsla kartan.

TID: En lektion, 40–60 minuter.

GÖR SÅ HÄR

- 1) Be eleverna läsa igenom berättelsen om Fatima från Pakistan. Alternativt kan du läsa berättelsen för dem.
- 2) Gå igenom behov/rädsla kartan.
- 3) I mindre grupper ska eleverna skriva ner behov och rädslor som de tror att barnet respektive föräldrarna i familjen har.
- 4) Låt grupperna redovisa de behov och rädslor de har kommit fram till.
- 5) Utifrån de behov och rädslor låt grupperna brainstorma alternativa lösningar. De ska sträva efter lösningar där så många behov som möjligt uppfylls och där rädsorna undviks.

Uppmärksamma eleverna på att i en brainstorm är det kvantitet inte kvalitet som är det viktiga! De ska därför komma fram till minst 7 potentiella lösningar.
- 6) Utifrån de lösningar de har ska de nu ta ut de två bästa och de två galnaste idéerna de har.
- 7) Av de fyra kvarstående alternativen ska de nu ta ut det alternativ som det tror är mest genomförbart.
- 8) Låt grupperna redovisa sin lösning på dilemmat.

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

EXEMPEL PAKISTAN

Fatimas dilemma

Fatima är 13 år och bor i Pakistan. Hon bor i på landsbygden in- till en mindre stad. Båda Fatimas föräldrar är arbetslösa, precis som många vuxna i området. För att klara sig har man en liten bit land som man odlar. I området som hon bor i är de flesta fattiga. Det är något som märks varje dag fast som hon inte tänker så mycket på eftersom alla har det nästan likadant. I Pakistan lever 40% under fattigdomsgränsen.

Fatima hjälper sina föräldrar och syskon i hemmet. Hon passar sina småsyskon, hjälper till att tvätta, städa och laga mat. Hon hjälper också till med att så och skörda familjens odlingar. Ibland jobbar också på ett större jordbruk.. Egentligen skulle Fatimas pappa och mamma vilja jobba där men arbetsgivaren vill hellre anställa Fatima då det är billigare att anställa ett barn och barn inte säger emot så mycket som en vuxen.

Helst skulle Fatima vilja gå i skolan och lära sig saker. Den gör hon ibland då hon har tid. Tyvärr är inte skolan så bra som hon skulle vilja att den vara. Fatimas föräldrar har inte gått i skolan och förstår inte hur viktigt det är att kunna läsa, skriva och få kunskaper om sina fri- och rättigheter och tycker därför att det är bättre att Fatima jobbar och tjänar pengar än att gå i skolan.

VINNA-VINNA I BANGLADESH

Från Bangladesh kommer ett exempel på hur man kan tackla dilemmat kring barnarbete. Som en reaktion på en amerikansk bojkott av textilföretag som använde sig av barnarbetare, började textilfabriker i Bangladesh att utestänga barn från deras jobb. Många av barnen fick det dock ännu svårare än vad de hade haft när de arbetade och tog därför andra, ännu sämre och farligare jobb eller levde på gatan. Men de gick inte till skolan.

I juli 1995, efter förhandlingar med icke-statliga organisationer, Unicef (FN:s barnfond) och Internationella arbetsorganisationen (ILO), undertecknade Beklädnadsindustri- och textlexportförbundet i Bangladesh en överenskommelse om att de skulle kräva att ingen minderårig arbetare skulle sägas upp förrän ett program för de arbetande barnens skolgång hade kommit igång. Man beslöt även att stipendier skulle ges till barn som deltog i utbildningsprogrammet som kompensation för lönen de skulle tjänat genom arbete. Man enades också om att arbeta för ”att skapa en positiv medvetenhet hos allmänheten” om barnarbete och utbildning.¹⁶

¹⁶ www.un.dk/swedish

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

	FÖRÄLDRAR	BARN
Brainstorma behov		
Brainstorma rädslor		
Brainstorma möjliga lösningar (minst 10 st)		
Välj ut de två bästa lösningarna		
Välj ut de två bästa lösningarna Välj ut de två lösningar som är mest genomförbara		
Slutgiltig lösning		

3.7c

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

ÖVNING *jag och världen*

Vi lever i en global värld där ”allt hör ihop”. Det som sker i en del av världen påverkar många gånger människor i en annan del av världen. Vår konsumtion visar på ett tydligt sätt hur vi är sammanlänkade med människor i andra länder. Hur påverkar jag barnarbetets vara eller icke vara genom min konsumtion? Vem har tillverkat dina kläder och din mobiltelefon?

Syftet med övningen är att få eleverna att se sin egen roll i problematiken kring barnarbete. Samt uppmuntra till personligt ansvar i förändringsarbetet kring barns situation i världen.

FÖRBEREDELSE: Det kan vara bra att som lärare ha tagit reda studerat företagets policydokument o.dyl. för att kunna stötta elevarbetena.

TID: Övningen kräver längre tid än en lektion.

GÖR SÅ HÄR

- 1) Låt klassen brainstorma fram de klädbutiker de handlar hos.
- 2) Välj ut de klädkedjor som ni i klassen handlar mest ifrån.
- 3) I mindre grupper ska eleverna ta reda på:
  - Vilka policydokument klädkedjan har vad det gäller arbetsförhållande, inklusive barnarbete.
  - Hur företaget följer upp dokumentet.
  - Hur bidrar företaget till att minska barnarbete i de länder där deras kläder produceras.
  - Vad kan du som privatperson göra för att förbättra situationen?
- 4) Låt grupperna redovisa sina arbeten.

3.7d

3. Övningar

Dödsstraff

– Rätten till liv mot rätten till personlig säkerhet

*ARTIKEL 3 FN:S ALLMÄNNA FÖRKLARING
OM DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA
All har rätt liv, frihet och personlig säkerhet.*

*ARTIKEL 6 FN:S KONVENTION OM MEDBORGERS-
LIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER
Allas rätt till liv ska garanteras enligt lag. Det är för-
bjudet för staten att godtyckligt beröva människor deras
liv.*

Frågan om rätten till liv är ett exempel på MR-dilemma där delar av en och samma rättighet krockar med varandra. I artikel 3 av FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna står det att ”envar har rätt till liv, frihet och säkerhet”.

Enligt artikel 6 konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter ska rätten till liv garanteras genom lag. Samma artikel förbjuder stater att godtyckligt beröva människor deras liv.

Rätten till personlig säkerhet innebär att staten ska göra vad den kan för att garantera envar personlig säkerhet. Skyddet gäller oavsett om hotet kommer från staten själv eller annan part. För att garantera var och en personlig säkerhet krävs att staten arbetar förebyggande. Mycket av den skyddslagstiftning vi har, till exempel bilbälteslagen och livsmedelsförordningar men naturligtvis också stora delar av brottsbalken handlar i grunden om allas rätt till personlig säkerhet.

De som argumenterar emot dödsstraffet hävdar att rätten till liv är absolut och inte kan inskränkas på några grunder, vi kan aldrig förbruka vår rätt till livet. De som å andra sidan argumenterar för dödsstraffet åberopar ofta rätten till personlig säkerhet och att personer som har blivit utsatta för brott bör få kompensation för det de har blivit utsatta för utifrån ett rättviseperspektiv. Vad innebär rätten till säkerhet? Har rätten till säkerhet uppnåtts om en förövare bestraffas med döden? Vem har rätt att bestämma över någon annans rätt till livet? Kan vi förbruka vår rätt till liv?

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.8

3. Övningar

FAKTA *dödsstraff*

Världens stater har inte kommit fram till ett förbud om dödsstraff, det finns dock begränsningar av det. Dödsstraff får bara dömas ut till personer som är skyldiga till ”de mest allvarliga brotten”. FN ber staterna att det ska tolka det så restriktivt som möjligt, det vill säga för så få brott som möjligt. Dödsstraff får inte utövas på en person som begick brottet innan denne hade fyllt 18 år eller gravida kvinnor. Även om dödsstraffet inte är förbjudet uppmanar FN alla stater att förbjuda det. 2007 antog en majoritet av FN:s medlemsstater en resolution mot dödsstraffet.

105 stater har dödsstraff. Tre av dessa tillhör världens största demokratier Indien, USA och Japan. 69 av staterna har genomfört avrättningar de 10 senaste åren, 25 stycken har inte använt det på minst 10 år och 11 stycken har det endast för speciella brott (för det mesta i krigstid). 86 länder har helt tagit bort straffet ur lagstiftningen.

Enligt Amnesty International avrättades 2 148 personer under 2005, 94 procent av dem i Kina (1 700 st.), Iran (94 st.), USA (60 st.) och Saudiarabien (86 st.).

ARGUMENT FÖR DÖDSSTRAFFET

De som förespråkar dödsstraffet menar att man kan förbruka sin rätt till livet. Våldsbrott kränker många gånger offret och morder ifrån offrets rätt till liv. Man menar att människovärdet är okränkbart och genom att ha kränkt någon annans människovärde sådana handlingar har man förbrukat sitt eget.

Enligt rättvisaspekten är det viktigt att domen för förövaren är

”rättvist” i jämförelse med det brott han/hon har begått. Om man har mördat någon bör man dömas till döden eftersom det är det mest rättvisa gentemot offret. Öga för öga, tand för tand.

Dödsstrafförespråkaren ställer frågor så som: *Om du blev offer för en mördare, vilket straff skulle du vilja att denne får? Om någon av de du tycker mest om skulle mördas, hur skulle du vilja att mördaren straffades?*

De som förespråkar dödsstraff menar att det har en avskräckande effekt och därför minskar antalet våldsbrott.

ARGUMENT MOT DÖDSSTRAFFET

De som är emot dödsstraffet hävdar även de människovärdets okränkbarhet. En människas rätt till livet är absolut och ingen annan har rätt att avsluta någon annans liv.

Dödsstraff motståndarna är rädda för att oskyldiga ska dömas till döden. De menar också att dödsstraffet är orättvist då de ofta är exempelvis fattiga eller personer från minoritetsgrupper som döms till döden. Man menar att vem som döms till döden eller ej många gånger är ”slumpmässigt” och beror på utomstående orsaker.

De som är emot dödsstraffet menar att det inte har en avskräckande effekt. Man menar till och med att dödsstraffet kan öka antalet våldsbrott då man inte bryr sig om konsekvenserna av sitt handlande då man vet att det är stor chans att man blir gripen. Exempelvis kan gisslantagningar öka.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.8

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR *om dödsstraff*

Frågan om dödsstraffet är ett etiskt dilemma som är ständigt uppe för debatt. Vad innebär rätten till livet och ett okränkbart människovärde? Kan man förbruka sina mänskliga rättigheter eller är de bestående?

Syftet med övningen är att skapa diskussion och reflektion kring dilemman dödsstraff och att lyfta fram olika perspektiv.

Spektrum/Heta stolen

TID: 10–20 minuter, beroende på hur många påstående som används.

- Det är aldrig rätt att ta en annan människas liv?
- Det är aldrig nödvändigt att ta en annan människas liv?
- Det kan vara nödvändigt att döda en annan människa för att hindra lidande?
- Vad är viktigast: Rätten till liv – rätten till säkerhet?
- Det hålls en folkomröstning om dödsstraffet skall vara tillåtet i Sverige eller ej. Röstar du *ja* eller *nej*?
- Någon i din familj blir mördad. Skulle du vilja att förövaren blir avrättad?
- Någon i din familj mördar en annan människa. Skulle du vilja att din familjemedlem blev avrättad?
- Skulle du kunna döda en annan människa?
- Skulle du kunna döda en annan människa om ditt liv var hotat?
- Skulle du kunna döda en annan människa om någon du tycker om var hotad till livet?
- Skulle du kunna döda en annan människa om du var soldat i ett krig?
- Skulle du kunna döda en annan människa om du blev beordrad att göra det?

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

VÄRDERINGSÖVNINGAR *om dödsstraff*

Fyra hörns övning / heta stolen

TID: 10–20 minuter.

Det är okej att döda en annan människa:

- I självförsvar
- I krig
- Om jag känner mig hotad
- För att hämnas
- För att återupprätta heder
- Om det är staten som godkänner det

(För Fyra hörn: Välj ut tre alternativ!)

Dödsstraff är inte okej:

- Då det kränker människans rätt till liv
- Då det aldrig går att veta helt säkert om personen är skyldig
- Dödsstraffet är okej då vissa brott har begåtts
- Öppet hörn

Dödsstraffet är okej:

- Då det förhindrar förövaren från att begå nya brott
- Då det ger upprättelse åt offren
- Dödsstraffet är aldrig okej
- Öppet hörn

3. Övningar

”Att leva eller icke leva...”

Om dödsstraffet är rätt eller fel har diskuterats under lång tid. För att hitta argument för eller emot dödsstraffet kan man kolla på olika filosofiska inriktningar.

Filmtips: *Dead man walking*

Syftet med övningen är för eleverna att tänka på dilemmat dödsstraff utifrån en helhetsperspektiv där argument för och emot dödsstraffet förs fram.

FÖRBEREDELSE: En eventuell genomgång av de olika filosofiska inriktningarna. Kopiera upp stencilerna till eleverna.

TID: En lektion samt hemuppgift.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.8c

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Dödsstraff enligt filosofin

Om dödsstraffet är rätt eller fel har diskuterats under lång tid. För att hitta argument för eller emot dödsstraffet kan man kolla på olika filosofiska inriktningar.

KONSEKVENSETIKEN (UTILITARISM)

Konsekvensetiken är en morallära som förespråkar att vi skall handla så att följderna av vårt handlande blir så goda som möjligt. En handling är god endast om den ger goda konsekvenser.

Enligt utilitarismen är inte den specifika handlingen, exempelvis dödsstraffet intressant, utan vilka konsekvenser den får. Inom utilitarismen finns det därför både förespråkare och motståndare till dödsstraffet beroende på vilka argument som förs fram angående konsekvenserna.

Förespråkarna för dödsstraffet menar att gärningsmän som avrättas aldrig mer kan återfalla i brott, vilket besparar människors lidande.

Motståndarna menar att om straffet inte har en avskräckande effekt är dödsstraffet meningslöst, inget onödigt lidande blir ju hindrat. Snarare ökar smärtan i världen i och med att man avrättar människor. Ett annat exempel kan vara att dödsstraffet riskerar att trappa upp en allmän samhälllig vålds-

spiral då de som kommer att dömas till dödsstraff om de åker fast tar till mer desperata metoder, exempelvis gisslandrama.

PLIKTETIKEN

Pliktetiken utgår från att vi ska handla utifrån en moralisk plikt. Man försöker hitta lagar för huruvida gärningar är förbjudna eller förordnade, oavsett vilka följderna av detta handlingssätt kan tänkas bli. En av de mest kända filosoferna inom pliktetiken är Emmanuel Kant.

En vanlig pliktetisk synpunkt är att livet är heligt och att det därför inte är rätt att döda någon. Men trots detta finns det även inom pliktetiken förespråkare och motståndare till dödsstraffet.

Pliktetiska motståndare till dödsstraffet menar att det alltid är fel att aktivt och planerat döda en annan människa oavsett vad konsekvenserna är. Därför är det också oacceptabelt med dödsstraff.

Bland andra pliktetiker menar Kant att brott och straff är nära förenade. Gärningsmannen som begått ett förfärligt brott ges dödsstraff av rättviseskäl. Utgångspunkten är samma som för dödsstraff-motståndaren, nämligen att livet är heligt, men

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

► tankesättet annorlunda. Om en person har tagit en andrans liv har den förbrukat sin rätt till livet.

RÄTTIGHETSETIK

I rättighetsetiken menar man att alla människor, och ibland även djuren, har ett antal universella rättigheter. Det är människans skyldighet att inte kränka dessa rättigheter. Om en handling är moraliskt rätt eller fel beror alltså på om någon rättighet blir kränkt eller inte. Ofta finns rättigheterna nerskrivna i något slags samhälligt kontrakt, tex lagar eller konventioner. En av rättigheterna är alla människors rätt till sitt eget liv. De flesta rättighetsetiker är med det argumentet motståndare till dödsstraffet.

De rättighetsetiker som är för dödsstraffet menar att offret har rätt till upprättelse om ett brott har begåtts då dennes rättighet har kränkts och därför ska kompenseras. Vissa menar att dödsstraffet är en sådan kompensation.

För en diskussion om huruvida dödsstraffet är rätt eller fel. Inkludera minst en filosofisk morallära och artiklar från MR-konventioner. Använd exempel för att illustrera dina argument. Ge också egna reflektioner i diskussionen.

3.8

3. Övningar

Konsumtion

– *Rätten till utveckling mot rätten till en hållbar miljö*

År 2000 träffades världens statschefer för att diskutera de globala utmaningarna inför 2000-talet. Man enades om åtta mål som ska vara uppnådda till 2015, de så kallade millenniemålen.

Enligt de mänskliga rättigheterna har varje människa rätt till liv och utveckling. På många ställen i världen är fattigdomen utbredd. Ca 1,4 miljarder människor lever i extrem fattigdom, det vill säga på mindre än 10 kr om dagen. Millenniedeklarationens första mål är att halvera fattigdomen till 2015.

Ett viktigt redskap för att uppnå målet om minskad fattigdom är internationell handel. Genom handel får människor arbete och kan försörja sig och sina familjer och på det sättet tillgodose de grundläggande behoven av mat och boende och skolgång för barnen. För att de allra fattigaste länderna ska kunna dra nytta av den potential som internationell handel innebär krävs bland annat tryggare och rättvisare handelsregler. Detta är Millenniedeklarationens åttonde mål.

Det pratas mycket om miljön och klimatförändringarna. De flesta är överens om att vi i den rika delen av världen måste förändra

vårt sätt att leva för att förbättra miljön och minska klimatförändringarna. Vi måste flyga och köra bil mindre, använda mindre energi och tänka på vad vi handlar. Klimatet och en sund miljö är viktigt för att tillgodose andra rättigheter så som tillgång till mat och vatten, möjlighet till fritid och vila och rätten till en god hälsa. Millenniedeklarationens sjunde mål är att skapa en miljömässigt hållbar utveckling i världen.

189 länder i världen har skrivit under Millenniedekclarationen och har därför ansvar att arbeta för att uppnå alla åtta målen. Är det så att det finns en konflikt mellan exempelvis rätten till utveckling och rätten till en hållbar miljö?

Ibland kan det som konsument kännas svårt att veta vilka val man ska göra. På matbutikens hyllor hittar man olika typer av märkningar Rättvisemärkt, Krav, Svanen märkning, Rainforest alliance med flera. Ska man exempelvis köpa rättvisemärkta varor som stöttar producenter och arbetare i fattigare länder eller ska jag tänka på miljön och köpa varor som är producerade nära mitt hem?

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.9

3. Övningar

Konsumentens val

För oss konsumenter finns det idag ett antal olika märkningar och begrepp att ta hänsyn till då vi handlar. Här redogörs för några av de begrepp vi behöver förhålla oss till som medvetna konsumenter.

RÄTTVIS HANDEL

Många producenter i utvecklingsländer har ofta begränsade resurser och har svårt att hävda sig på världsmarknaden. För att kunna agera där, och sälja sina produkter, tvingas de pressa sina priser, sänka kraven på arbetsförhållanden samt sälja via flera mellanhänder som själva tar en stor del av förtjänsten. Detta leder till att många inte får tillräckligt betalt för sitt arbete och därmed inte kan försörja sig själva, sin familj och utveckla sitt lokalsamhälle.

Rättvis handel är ett handelssamarbete mellan producenter, importörer, butiker och konsumenter. Rättvis betalning, goda arbetsförhållanden, långsiktighet, respekt för mänskliga rättigheter och för miljön möjliggör på sikt ekonomisk och social utveckling.

Syftet med rättvis handel är att marginaliserade producenter i utvecklingsländer ges möjligheter att förbättra sin ekonomiska och sociala situation och till exempel ha råd med sjukvård och skolgång för sina barn. Genom rättvis handel får producenten förutsättningar att stimulera och bidra till samhällsutvecklingen genom producentorganisationens investeringar i till exempel utbildning, sjukvård och miljöhänsyn i det egna lokalsamhället.

RÄTTVIS HANDEL OCH MILJÖ

Internationellt sett är cirka 30% av Rättvisemärkt/Fairtrade produkterna också certifierade enligt KRAV:s regler. Samtliga producenter följer internationella Fairtradekriterier gällande miljöhänsyn.

ETISK HANDEL

Etisk handel är ett begrepp för en del av storföretagens verksamhet. Med etisk handel menas att företagen agerar på ett etiskt och socialt hållbart sätt. Uppförandekoder, ofta baserade på ILO:s kärnkonventioner, är det främsta verktyget.

EKOLOGISKA VAROR

Det finns idag ekologiska alternativ inom i stort sett alla varukategorier: mat, kläder, rengöringsprodukter, smink, hårvård och så vidare.

Ekologisk produktion är bättre för miljön än den ”vanliga” produktionen. Kemiska bekämpningsmedel är inte tillåtna på ekologiska odlingar. Därför sprids heller inga kemiska bekämpningsmedel till sjöar och grundvatten från ekologiska odlingar. Istället används biologisk bekämpning som exempelvis rovinsekter.

Den ändliga resursen och energikrävande produkten konstgödsel får inte användas på ekologiska odlingar. Genetiskt modifierade organismer får inte heller användas i ekologisk produktion och det är förbjudet att

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.9

3. Övningar

tillsätta syntetiska tillsatser till ekologiska livsmedel. Den ekologiska odlingen gynnar den biologiska mångfalden genom att det inte förekommer några ämnen som stör den delikata balansen.

I ekologisk djuruppfödning har djuren möjlighet att utöva sitt naturliga beteende. Det betyder att grisar ska kunna böka, kossor beta. Hönsen får större utrymme än de höns som föds upp på konventionella gårdar. Kalvarna får gå med sina mammor längre än i konventionell djuruppfödning och fodret får inte innehålla antibiotika.

NÄRPRODUCERAT

Närproducerade varor är det som odlas eller tillverkar nära den som köper varan. Genom att handla närproducerat har vi större möjlighet att kontrollera det vi köper samt att det har mindre negativ påverkan på miljön då man slipper långa transporter.

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.9

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

3.9a

VÄRDERINGSÖVNINGAR *miljö utveckling*

Spektrum

Frågan om vår roll som aktiva konsumenterna är en aktuell fråga. Vad kan vi som privatpersoner göra för att minska klimatutsläppen eller för att minska fattigdomen eller stimulera utveckling i fattigare länder. Till hjälp har vi en mängd olika märkningar som guidar oss i butikerna. Men det kan också kännas svårt att veta vilket val som är det rätta, eller var den vara jag köper verkligen kommer ifrån. Finns det en konflikt mellan minskade klimatförändringar och fattigdomsbekämpning och hur gör jag i sådana fall valet?

Syftet med övningen är att väcka diskussion och reflektion kring dilemman miljö mot utveckling.

TID: 30 minuter.

- Det finns en konflikt mellan att minska klimatförändringarna och möjligheten för utveckling i fattiga länder.
- Mina val påverkar klimatet
- Jag har ett ansvar för klimatet
- Jag har ett ansvar för fattigdomsbekämpningen i världen
- De val jag gör när jag handlar påverkar personer i andra länder
- Det går att minska klimatförändringarna och föra utvecklingen framåt samtidigt

3. Övningar

MR-dilemman

MR-dilemman är ett utbildningsmaterial om när mänskliga rättigheter krockar med varandra. Materialet är anpassat för undervisning av ungdomar i åldrarna 12–19 år. Du hittar det på www.mrdelegationen.se

Jag och världen

Vi lever i en global värld där ”allt hör ihop”. Det som sker i en del av världen påverkar många gånger människor i en annan del av världen. Vår konsumtion visar på ett tydligt sätt hur vi är sammanlänkade med människor i andra länder. Hur påverkar jag människor i andra delar av världen genom min konsumtion?

Syftet med övningen är att få eleverna att se sin egen roll i problematiken kring ökade klimatförändringar och arbetares villkor i andra delar av världen. Övningen vill också uppmuntra till personligt ansvar och en vilja att bidra till positiv förändring.

FÖRBEREDELSE: Det kan vara bra att som lärare ha tagit reda studerat företagets policydokument o.dyl. för att kunna stötta elevarbetena.

TID: Övningen kräver längre tid än en lektion.

GÖR SÅ HÄR

- 1) Låt klassen brainstorma kring saker de konsumerar. Hjälps gruppen att få en bredd i det som kommer upp exempelvis mat, kläder, teknik, leksaker.
- 2) Dela upp klassen i mindre grupper utifrån de ovanstående kategorierna.
- 3) I grupperna ska eleverna ta reda på:
  - Hur går produktionsprocessen till för de varor de studerar.
  - Vilket ansvar tar företagen för arbetsvillkoren och för miljöpåverkan? Har de exempelvis policydokument?
  - Ser eleverna en konflikt mellan utveckling och miljö? I sådana fall hur och kan de hitta lösningar där man arbetar för att uppnå både och?
  - Vad kan vi som privatpersoner göra för att förbättra situationen?
- 4) Låt grupperna redovisa sina arbeten. Uppmuntra dem gärna att använda kreativa metoder för sina redovisningar exempelvis kollage, teater, musik.